

ΧΑΡ. ΓΙΕΡΟΥ
ΟΜΟΤΙΜΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΟ ΑΙΣΘΗΤΙΚΟΝ
Ἡ ΚΑΛΑΙΣΘΗΤΙΚΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ « ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ », ΤΟΜ. Β', ΑΡΙΘ. 4

ΑΘΗΝΑΙ
1960

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΧΑΡ. ΓΙΕΡΟΥ

Ὁμοτίμου καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΟ ΑΙΣΘΗΤΙΚΟΝ Ἡ ΚΑΛΑΙΣΘΗΤΙΚΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Τὸ αἰσθητικὸν ἢ καλαισθητικὸν φαινόμενον.

Εἶναι γεγονὸς ἀναντίρρητον ὅτι τὰ πράγματα καὶ τὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου, τοὺς ἀνθρώπους, τὰ ἔργα των, τὰς πράξεις των, τὰς γνώμας των, δὲν κρίνομεν μόνον ἀπὸ τὴν ἀποψιν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἠθικῆς ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψιν τῆς ὠραιότητος. Δὲν λέγομεν μόνον ὅτι ταῦτα εἶναι ἀληθῆ ἢ ψευδῆ, ἠθικὰ ἢ ἀνήθικα ἀλλ' ὅτι ταῦτα εἶναι καὶ ὠραῖα ἢ ἄσχημα, εὐχάριστα ἢ δυσάρεστα, γοητευτικὰ ἢ ἀποκρουστικὰ κλπ. Δὲν ἐκφέρομεν, μὲ ἄλλας λέξεις, περὶ αὐτῶν μόνον κρίσεις ἀληθείας καὶ κρίσεις ἠθικὰς ἀλλὰ καὶ κρίσεις αἰσθητικὰς ἢ καλαισθητικὰς, ἀποδίδομεν δηλαδὴ εἰς αὐτὰ ἀξίαν αἰσθητικὴν ἢ καλαισθητικὴν. Αἱ αἰσθητικαὶ ἀξίαι εἶναι ἰδιαιτέρου καὶ ὑψηλοτέρου εἴδους. Δὲν τὰς εὐρίσκομεν δὲ μόνον εἰς τὴν τέχνην· αὐτὴ ἢ ζωὴ ἢ ὁποῖα εἶναι ἐμπεποτισμένη μὲ ἠθικὰς ἀξίας μᾶς παρουσιάζει ἀκαταπαύστως καὶ αἰσθητικὰς ἀξίας. Δι' αὐτὸ ἡ ἐρώτησις εἰς πάντα τὰ πράγματα τὰ ὁποῖα συναντῶμεν ἔχουν τὴν αἰσθητικὴν των πλευρὰν εἶναι δικαιολογημένη ἐρώτησις. Αἱ αἰσθητικαὶ ἀξίαι εἶναι παντελῶς διάφοροι ἀπὸ τὰς ἄλλας ἀξίας καὶ καταλαμβάνουν ἓν πολὺ εὐρύτερον πεδίου εἰς τὸ βασίλειον τῶν ἀξιῶν· διότι δὲν εὐρίσκομεν τὰς αἰσθητικὰς ἀξίας μόνον εἰς τὸ ὠραῖον τῆς τέχνης ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ὠραῖον τῆς φύσεως. Καθαρὸν καὶ ἐπιβλητικὸν ἐμφανίζεται τὸ ὠραῖον εἰς τὸν ἀνθρώπον, ὡς ὃν τῆς φύσεως, εἰς τὸ σῶμά του, εἰς τὸ πρόσωπόν του, ὅπως καὶ εἰς τὰς πράξεις του καὶ τὰ βιώματά του, εἰς τὰ ὁποῖα ἢ μετέχομεν καὶ ἡμεῖς ἢ προβάλλονται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας ἐν συγκεντρικῇ μορφῇ ὑπὸ τοῦ μυθιστοριογράφου ἢ τοῦ δραματικοῦ. Ἐκὸς καὶ τὸ ἀνθρωπίνως μικρὸν καὶ ἀνεπαρκὲς εἶναι δυνατόν νὰ ἔχη τὴν αἰσθητικὴν του χάριν, τὴν φαιδρὰν του, τὴν κωμικὴν του ὄψιν, τὴν ὁποῖαν δύναται κανεὶς νὰ ἀπολαύσῃ. Ὁλόκληρος ὁ κόσμος, ἐφ' ὅσον ἔχει τὸ γνῶρισμα τῆς αἰσθητικῆς ἀξίας ἢ ἀπαξίας δύναται νὰ γίνῃ ἀντικείμενον αἰσθητικῆς παρατηρήσεως. Βεβαίως κανεὶς δὲν πρέπει νὰ παρατηρῇ τὸν κόσμον καὶ τὴν ζωὴν μόνον ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴν πλευρὰν, ὅπως ὁ αἰσθητικὸς, ὁ ὁποῖος κρίνει καὶ

ἀξιολογεῖ τὸν κόσμον καὶ τὴν ζωὴν ἀπὸ τὴν ἄποψιν τοῦ ὠραίου. Ἐν ἑκ τῶν κυρίων χαρακτηριστικῶν τῶν αἰσθητικῶν ἀξιῶν εἶναι καὶ τοῦτο ὅτι αὐταὶ αἱ ἀξίαι δὲν μᾶς ἐπιβαρύνουν μὲ καθήκοντα, τὰ ὅποια ὀφείλομεν νὰ ἐκτελέσωμεν, δὲν μᾶς ἀναγκάζουν νὰ τὰς πραγματοποιήσωμεν, ἀπλῶς προκαλοῦν ἑκείνον, ὁ ὅποιος τὰς ἐννοεῖ, νὰ τὰς ἀπολαύσῃ. Παρὰ τὰς μεταβολὰς εἰς τὰς ὁποίας ὑπόκειται ἡ αἰσθητικὴ ἐμπειρία κατὰ τὰς διαφόρους ἡλικίας τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς μορφώσεώς του, εἶναι αὕτη γεγονὸς καθολικόν. Ἐξάπτεται ἀπὸ θαυμασμὸν πρὸ τοῦ ὠραίου ὁ παῖς, ὁ ἐνήλιξ, ὁ γέρον· τέρπεται ἀπὸ τὰς ἀπεικονίσεις τοῦ ζῴου τοῦ πληγωθέντος εἰς τὸ κυνήγιον ὁ σπηλαιολίαιτος ὅταν τὸ θεᾶται ὑπὸ τὸ πενιχρὸν φῶς, ὅπως μεθύσκειται ὁ καλλιεργημένος ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν Ἐνάτην Συμφωνίαν καὶ ὁ νεωτερίζων σημερινὸς ἄνθρωπος ἐνώπιον τῆς ζωγραφικῆς τοῦ Picasso. Ὁ ἄνθρωπος δηλαδὴ ἑκ τοῦ ὅτι εἶναι ἄνθρωπος ἔχει τὴν δυνατότητα ἐνώπιον οἴουδήποτε ἀντικειμένου νὰ συγκινηθῆται, νὰ παθαίνη αἰσθητικὴν ἔκστασιν, καὶ ὄχι μόνον ἐνώπιον τῆς γοητείας, τῆς ἁρμονίας τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀγρίας παραφορᾶς τῶν δυνάμεων τῆς, ὅταν εἶναι δυνατὸν νὰ θεᾶται τὴν φύσιν ἀκινδύνως, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον τοῦ ἀφηρημένου κόσμου τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν ἐννοιῶν καὶ πρὸ πάντων ἐνώπιον τῶν δημιουργημάτων τὰ ὅποια συνήθως καλοῦμεν καλλιτεχνικὰ καὶ τὰ ὅποια ἐπειδὴ ἐκφράζουν ἤδη μίαν αἰσθητικὴν συγκίνησιν, ἡ ὁποία τὰ ἐγέννησεν, εἶναι ἱκανὰ ὑπὸ ὠρισμένους ὄρους νὰ διεγείρουν εἰς ἑκείνον, ὁ ὅποιος τὰ θεᾶται, ἀναλόγους αἰσθητικὰς συγκινήσεις.

Παρὰ τὴν μεγάλην πολυχρωμίαν τῶν μορφῶν μὲ τὴν ὁποίαν περιβάλλεται ἡ αἰσθητικὴ ἐμπειρία καὶ παρὰ τὴν μεγάλην μεταβολὴν εἰς τὴν ὁποίαν ὑπόκεινται αἱ αἰσθητικαὶ ἐκτιμήσεις, τὰς ὁποίας ἐκδηλώνουν δι' ἑν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα τὰ διάφορα ἄτομα ἢ ἐνίοτε καὶ τὸ αὐτὸ ἄτομον ὑπὸ διαφόρους συνθήκας, εἶναι δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ ἓν χαρακτηριστικόν, τὸ ὅποιον νὰ διαστέλλῃ τὸ αἰσθητικὸν φαινόμενον ἀπὸ τὰ ἄλλα· τοῦτο τὸ χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ ἀνιδιοτελής καὶ τερπνὴ θεὰ τοῦ ὠραίου. Ὑπάρχει αἰσθητικὴ συγκίνησις ὅταν ἡ θεὰ τοῦ ὠραίου ἀντικειμένου εἶναι ἀνιδιοτελής, δηλαδὴ ὅταν αὕτη ἀναλύεται εἰς θαυμασμὸν καὶ εἰς ἔκστασιν, χωρὶς ταῦτα νὰ μολύνωνται ἀπὸ τὴν δίψαν τῆς κατοχῆς τοῦ ἀντικειμένου ἢ ἀπὸ τὸν φόβον τῆς ἀπωλείας. Ὁ ἔραστής, ὡς ἔραστής ἀπλήστως ποθῶν δὲν εἶναι ἐπιδεκτικὸς καθαροῦ αἰσθητικοῦ συναισθήματος. Ὑπερτάτη βεβαίως κατηγορία περιπαθοῦς συναισθήματος εἶναι ὁ ἔρως. Ἄλλ' ὑπάρχει καὶ ἔρως ὁ ὅποιος εἶναι ἀσθένεια, ὁ ὅποιος κατατρώγει καὶ καταστρέφει, ὁ ὅποιος εἶναι σαρκικὴ φιληδονία ὑποδουλωμένη εἰς τὴν ἀνάγκην. Ὑπάρχει καὶ ἡ πνευματικὴ χαρὰ ἡ ὁποία γονιμοποιεῖ, ἡ ὁποία κατέχει διὰ νὰ οἰκοδομῇ καὶ ὄχι διὰ νὰ καταστρέφῃ, ἡ ὁποία δὲν ἐπισκοτίζει τὴν συνείδησιν καὶ τὴν γνῶσιν, ἀλλὰ τὴν ἐνισχύει καὶ τὴν ἀνυψώνει. Ὁ ἡδονισμὸς δὲν εἶναι ποιητικὸς, ἐπειδὴ θυσιάζει τὴν χαρὰν τῆς θεωρίας εἰς τὴν ὄρεξιν πρὸς κορεσμόν, τὸ δὲ ἀφροδισιακὸν εἰς τὴν τέχνην

εἶναι διαταρακτικὸν στοιχεῖον. Οὕτω ἡ αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις εἶναι ἐλευθέρω ἀπὸ πᾶσαν ἐπιθυμίαν ἀποκτήσεως, δηλαδὴ τὸ ὠραῖον ἀρέσκει, χωρὶς νὰ διεγείρῃ τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς ἀπόκτησίν του, ἢ ἐγωϊστικὴ ἀπόκτησίς του ἀποκλείεται. Εἰς τὸν ἑκατομμυριοῦχον, ὁ ὁποῖος ἀγοράζει ἀντὶ μεγάλου ποσοῦ ἐκλεκτὰ ἔργα τέχνης δὲν ἀνήκουν (ὑπὸ αἰσθητικὴν ἔννοιαν τὸ ἀνήκειν) ταῦτα ἕνεκα τοῦ χρήματος, ἀλλὰ μόνον λόγῳ τοῦ ὅτι οὕτως τὰ κατανοεῖ. Οὕτω δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐν ἔργον τέχνης ἀνήκει εἰς ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος δύναται νὰ δείξῃ ἀπέναντι εἰς αὐτὸ τὴν ἀνιδιοτελεῖα του εὐχαρίστησιν, καὶ πάντα τὰ ὠραῖα ἀνήκουν εἰς ἐκεῖνους οἱ ὁποῖοι ἔχουν δι' αὐτὰ ἀνοικτὸν βλέμμα. Πρὸς τούτοις ὅστις θεᾶται τὴν θάλασσαν ἐν τρικυμίᾳ καὶ φοβεῖται μήπως ἀφήσῃ εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν του εἶναι προφανῶς ἐν ἀδυναμίᾳ νὰ ἀπολαύσῃ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ θεάματος. Ὅστις εἶναι ἠναγκασμένος νὰ ἐργάζεται σκληρῶς εἰς τοὺς ἀγρούς, καὶ ἀντιπαλαίει κατὰ οἰκονομικῶν δυσχερειῶν ἢ ὅστις εἰς τὸ ὄρος ἔχασε τὴν ἀτραπὸν καὶ βλέπει νὰ ἐπέρχεται ἡ νύξ, ἢ ὅστις εἶναι ἠναγκασμένος ἀπὸ τὴν πενίαν νὰ ἐξαπλώνεται ἐπὶ πάγκων διὰ νὰ περάσῃ τὴν νύκτα ὑπὸ ἑναστρον οὐρανὸν δὲν εἶναι ὑπὸ καταλλήλους συνθήκας διὰ νὰ θεᾶται αἰσθητικῶς τὴν ἐξοχήν, τὸ ὄρος, τοὺς ἀστέρας. Κατὰ ταῦτα διὰ νὰ δύναται ἡ ψυχὴ τοῦ θεατοῦ νὰ ἀπολαύῃ αἰσθητικῶς τὰ θεάματα τῆς φύσεως δὲν πρέπει νὰ ἀλλοιώνεται ἀπὸ φόβον ἢ ἀπὸ ἄλλο συναίσθημα τὸ ὁποῖον καθιστᾷ ἀδύνατον τὴν θεωρίαν. Ἡ αἰσθητικὴ λοιπὸν εὐχαρίστησις εἶναι ἀνιδιοτελεῖς εὐχαρίστησις, εἶναι καθαρὰ θεωρία, εἶναι νὰ χάνωμεν τὸν ἑαυτὸν μας μέσα εἰς τὸ ἀντικείμενον, εἶναι ἀπορρόφησις ἀπὸ τὴν καθαρὰν θέαν τοῦ ὠραίου ἀντικειμένου. Ἡ δὲ γνώμη περὶ ἀνιδιοτελοῦς θεωρίας τοῦ ὠραίου ἰσχύει ἐπειδὴ ἀποκλείει ἀπὸ τὴν τέχνην κάθε ὠφελιμισμὸν. Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἀπὸ τὸν Kant καὶ ἐξῆς, ἡ τέχνη θεωρεῖται ἀληθῶς αὐτόνομος ὡς ἐνέργεια τοῦ πνεύματος, ἢ ὁποῖα δημιουργεῖ μορφάς, ἐμφανίζεται δὲ ἐλευθέρω ἀπὸ κάθε σκοπὸν καὶ ἀπὸ κάθε συμφέρον τὰ ὁποῖα δύναται νὰ μολύνουν τὴν καθαρότητά της. Ἐκ τούτων γίνεται φανερὸν ὅτι τὸ αἰσθητικὸν φαινόμενον εἶναι πολύπλοκον. Ἐθέσαμεν τὸν τόνον τοῦ αἰσθητικοῦ ἐπὶ τῆς ὑποκειμενικῆς πλευρᾶς τῆς γνωστικῆς - συναισθηματικῆς διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ εὐρωμεν τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν φιλοσοφικὴν του προβληματικότητα.

Τί εἶναι τὸ ὠραῖον; Ποία ἡ οὐσία του καὶ ποῖος ὁ ὄρισμός του, ὅταν ὑπάρχουν τόσαι ἀντιθέσεις κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ὠραίου, ἀφοῦ καὶ ὁ κοινὸς ἄνθρωπος γνωρίζει τὸ ἀπόφθεγμα *de gustibus non est disputandum*; Ἡ ἐκτίμησις τῆς αἰσθητικῆς ἐμπειρίας πηγάζει ἀπὸ ὑποκειμενικοὺς καὶ ψυχολογικοὺς παράγοντας ἢ ἔχει ἀντικειμενικὸν θεμέλιον; Ὑπάρχει τὸ ἀντικειμενικὸν ὠραῖον; Ὑπάρχει ἀντικειμενικὸν μέτρον ὠραιότητος; Τί εἶναι ἡ τέχνη; Ποία ἡ σημασία τῆς τέχνης καθ' ἑαυτὴν καὶ ὡς πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ πνεύματος; Ποία ἡ σχέσις τῆς τέχνης πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ πρὸς τὰς ἄλλας πνευματικὰς ἐκδηλώσεις; Ταῦτα εἶναι τὰ κυριώτερα ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἡ ἐπιστήμη τοῦ

ὠραίου καὶ τῆς τέχνης, ἢ καλουμένη αἰσθητική, ἐπιδιώκει νὰ ἐξηγήσῃ. (Ὡς αὐτοτελῆς ἐπιστήμη ἢ αἰσθητικὴ ἐμφανίζεται κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους εἰς τὸν φιλοσοφικὸν κύκλον Leibniz - Wolf. Ἡ χρῆσις τοῦ ὄρου αἰσθητικὴ, ἀπὸ τὴν αἴσθησιν, πρὸς καθορισμὸν τῆς φιλοσοφίας τοῦ ὠραίου καὶ τῆς τέχνης ἀνάγεται εἰς τὸν μαθητὴν τοῦ Wolf Ἀλέξανδρον Baumgarten, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ κατὰ τὸ 1750 ἐκδοθὲν σύγγραμμά του, ἔδωκε τὸ ὄνομα αἰσθητικὴ διὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν γνῶσιν ἐκείνων τῶν φαινομένων τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὴν ὠραιότητα καὶ τὴν τέχνην. Ἄλλ' εἰς τὴν πραγματικότητα ἡ ἐπιστήμη αὕτη, ὄχι μὲ τὸ ὄνομα αἰσθητικὴ, εἶναι ἀρχαία. Ὁ Πλάτων πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς ὁ ἰδρυτὴς μιᾶς γενικῆς αἰσθητικῆς. Βεβαίως ἀπὸ τὰς διεσπαρμένας του παρατηρήσεις περὶ τοῦ ὠραίου καὶ τῆς τέχνης δὲν δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν σύστημα αἰσθητικῆς· δυνάμεθα ὅμως νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ὁ Πλάτων διὰ τῶν παρατηρήσεών του θεμελιώνει τὴν αἰσθητικὴν χωρὶς νὰ ἔχη τὴν πρόθεσιν πρὸς τοῦτο. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης διὰ τῆς ρητορικῆς του καὶ τῆς ποιητικῆς του γίνεται δημιουργὸς μιᾶς εἰδικῆς αἰσθητικῆς καθορίζων εἰς τὸ σύστημά του ἰδιαιτέραν θέσιν διὰ τὴν φιλοσοφίαν τῆς τέχνης). Ὡς ἐπιστήμη τοῦ ὠραίου καὶ τῆς τέχνης ἡ αἰσθητικὴ ἀνήκει εἰς τὸν κύκλον τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν, ἐπειδὴ ἀποβλέπει εἰς μίαν ὀλικὴν θεωρίαν τοῦ ὄντος, δηλαδὴ θεωρεῖ τὸ φαινόμενον τοῦ ὠραίου καὶ τῆς τέχνης ὡς ἰδιαιτέραν ὄψιν τοῦ ἀπολύτου ὄντος. Μόνον διὰ μιᾶς ὀλικῆς θεωρίας, ἢ ὁποῖα εἰσάγει τὸ ὠραῖον καὶ τὴν τέχνην εἰς τὴν ὁλότητα τοῦ πνεύματος καὶ δεικνύει τὰς σχέσεις τῆς τέχνης πρὸς τὰς ἄλλας ἐνεργείας τοῦ πνεύματος καὶ τὴν σχετικὴν αὐτονομίαν της, ἡ αἰσθητικὴ παρατήρησις ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὸ ἐνδεχόμενον καὶ τὸ συμπωματικὸν τῶν διακεκομμένων ἐντυπώσεων καὶ ὑψώνεται εἰς ἐπιστήμην. Μόνον εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἡ θεωρία τοῦ ὠραίου καὶ τῆς τέχνης γίνεται ἐπιστήμη. Δι' αὐτὸ δύναται νὰ εἴπῃ κανεὶς ὅτι ἡ αἰσθητικὴ εἶναι σύγχρονος μὲ τὴν φιλοσοφίαν, ἐπειδὴ δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἔννοιαν τοῦ ὄντος ἄνευ τοῦ οὐσιώδους γνωρίσματός του τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ ὠραῖον. Κατὰ ταῦτα τὰ ζητήματα τοῦ ὠραίου καὶ τῆς τέχνης δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν καὶ κατὰ βάθος νὰ διασαφηνίσωμεν ἔαν ὁρμώμεθα ἀπὸ φιλοσοφικὰς προϋποθέσεις. (Τὸ ὠραῖον λαμβάνεται ἐνταῦθα ἐν εὐρυτέρῳ σημασίᾳ, δηλαδὴ ὡς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον γενικῶς ἔχει καλλιτεχνικὴν ἀξίαν. Παραπλεύρως τοῦ ὠραίου ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι αἰσθητικαὶ ιδιότητες, αἱ ὁποῖαι δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς κατώτερα εἶδη τοῦ ὠραίου, ὅπως εἶναι τὸ ὑψηλόν, τὸ τραγικόν, τὸ κωμικόν κλπ. ὡς καὶ τὰ ἐναντίον τούτων. Πρὸς τούτοις, τὸ ὠραῖον καὶ ἡ τέχνη ἂν καὶ ἔχουν στενὴν σχέσιν μεταξύ των δὲν πρέπει νὰ συγγέωνται καὶ νὰ ταυτίζονται. Τὸ πεδῖον τοῦ ὠραίου εἶναι μεγαλύτερον κατὰ τὴν ἔκτασιν ἀπὸ τὸ πεδῖον τῆς τέχνης, ἐπειδὴ εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχη ὠραιότης ἄνευ τέχνης (ἢ ὠραιότης διανοητικῆς ἢ ἠθικῆς πράξεως), ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ὑπάρχη τέχνη ἄνευ ὠραιότητος).

Ἡ στάσις φιλοσοφικῶν τάσεων πρὸ τοῦ αἰσθητικοῦ προβλήματος.

Δὲν εἶναι ἔνταῦθα ὁ τόπος διὰ νὰ ἐκθέσωμεν τὰς θεωρίας τῶν φιλοσόφων τῆς αἰσθητικῆς περὶ τοῦ αἰσθητικοῦ προβλήματος, ἀπλῶς θὰ ἀναφέρωμεν νύξεις μερικῶν φιλοσοφικῶν τάσεων, αἱ ὁποῖαι θεωροῦνται χαρακτηριστικά. Αἱ ὀρθολογισταὶ τάσεις βλέπουν μὲ δυσπιστίαν καὶ σχεδὸν μὲ περιφρόνησιν τὸν κόσμον τῆς τέχνης (Διαφωτισμός). Ἄλλαι ἀπὸ ἀντίδρασιν πρὸς τὸν Διαφωτισμὸν θέτουν τὴν τέχνην ἐνίοτε εἰς τὴν κορυφὴν τῆς κλίμακος τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν (Ρωμαντισμός). Ὑπάρχουν φιλόσοφοι, οἱ ὁποῖοι βλέπουν εἰς τὴν τέχνην καὶ εἰς τὴν αἰσθητικὴν ἀπόλαυσιν τὴν ὁδὸν τῆς ἠθικῆς ἀπολυτρόσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου (Ἀριστοτέλης, Ruskin, Schopenhauer) ἢ κίνδυνον προσκολλήσεως εἰς τὸ αἰσθητὸν καὶ ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὴν ἰδέαν (Πλάτων).

Ἐκ τῶν δύο παραγόντων τοῦ ὠραίου, τοῦ ὑποκειμενικοῦ καὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ, ἄλλαι τάσεις ἐξαίρουν μόνον τὸ ὑποκείμενον, ἄλλαι μόνον τὸ ἀντικείμενον. Ἡ δὲ πολλάκις μονομερὴς καὶ ὑπέρομετρος ἔξαρσις τῆς ἀξίας τοῦ ὑποκειμένου συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ στραφῇ ἡ ἀνάλυσις πρὸς τοὺς ὑποκειμενικοὺς παράγοντας τοῦ αἰσθητικοῦ φαινομένου καὶ νὰ ζητηθῇ ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τῆς τέχνης εἰς τὴν ἐλευθέραν δημιουργικὴν ζωὴν τοῦ πνεύματος. Δὲν ἐρευνᾶται πλέον τὸ φυσικὸν ὠραῖον οὐδὲ ἀναζητεῖται ἡ σύνθεσις ὠραίου - ἀγαθοῦ, χαρακτηριστικὸν τῆς κλασσικῆς σκέψεως, ἡ ὁποία νοεῖ τὴν ὠραιότητα ὡς λάμπουσαν ἁρμονίαν, διαύγειαν γραμμῶν καὶ σαφήνειαν σχέσεων. Ὁ ἀρχαιότερος ρωμαντικὸς αἰσθητισμὸς ἐκθειάζει τὸ μὴ λογικὸν στοιχεῖον, τὸ ἔνστικτον, τὴν φαντασίαν, καὶ τείνει νὰ ἀναλύσῃ πάσας τὰς ἀξίας καὶ πάσας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς πνευματικῆς ζωῆς εἰς τὴν τέχνην. Ἡ γνῶσις περιστέλλεται εἰς τὴν δημιουργὸν φαντασίαν, ἡ φιλοσοφία ἔχει ὡς ὄργανόν της τὴν αἰσθητικὴν ἐνόρασιν καὶ ὄχι τὴν ἔννοιαν, ἡ ἠθικὴ πρᾶξις γίνεται αὐθόρμητος πρᾶξις παντελῶς ἐλευθέρη ἀπὸ κάθε κανόνα, ὁ ἀνθρώπος - τύπος εἶναι ὁ ἀνθρώπος τύπου Faust ἢ ὑπεράνθρωπος τοῦ Νίτσε. Ὅλη ἡ ζωὴ θεωρεῖται ὡς παιγνίδιον, εἰρωνεία, καλλιτεχνικὴ ἐρασιτεχνία (dilettantismus) : ἡ ζωὴ ὡς τέχνη. Ὅλη ἡ ἀντικειμενικότης ἀπορροφᾶται οὕτω ἀπὸ τὴν ὑποκειμενικότητα, ἀπὸ τὴν ζωτικὴν ἐμπειρίαν, ἀπὸ τὸ βίωμα (Erlebnis), εἰς τὸ ὁποῖον ἀναλύεται ἡ ἀξία, ἀπὸ τὴν αἴσθησιν εἰς τὴν ὁποίαν καταβυθίζεται ὁ λόγος, ἀπὸ τὸ ἐγὼ τὸ ὁποῖον ἀπορροφᾷ τὸν Θεὸν καὶ τὴν φύσιν. Ταύτην τὴν ρωμαντικὴν περὶ τέχνης ἀντίληψιν εὐρίσκομεν εἰς τὸν Schelling, Novalis, W. Schlegel, Tieck καὶ ἄλλους, ἔχει δὲ τὴν φιλοσοφικὴν της θεμελίωσιν εἰς τὸν Fichte ἰδιαιτέρως, ὁ ὁποῖος ἀναπτύσσει θεωρητικῶς τὴν δημιουργικότητα τοῦ ἐγὼ καὶ τὴν δρᾶσιν ὡς αὐτοσκοπὸν. Ὁ μετέπειτα ἰδεολογισμὸς ὑπέστη βαθεῖαν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ρωμαντικοῦ αἰσθητισμοῦ. Ἡ τέχνη καὶ ἂν δὲν τοποθετῆται ἀπ' αὐτὸν εἰς τὴν κορυφὴν τῆς πνευματικῆς ζωῆς,

ἐξυμνεῖται πάντοτε ὡς στοιχεῖον τῆς καθαρᾶς ὑποκειμενικότητος, ἐντὸς τῆς ὁποίας τὸ πνεῦμα προχωρεῖ μὲ ἀπόλυτον, ἀπεριόριστον ἐλευθερίαν (Ἔγελοσ, Gentile). Ἀπὸ τοῦτον δὲ τὸν αἰσθητισμὸν ἐν μέρει ἐμπνέεται καὶ ἡ αἰσθητικὴ τοῦ Croce, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ τέχνη εἶναι καθαρὰ μορφὴ τοῦ πνεύματος, ἀπηλλαγμένη ἀπὸ τὴν γνωστικὴν σκέψιν καὶ ἀπὸ τὴν ἠθικὴν ἐκτίμησιν (καθαρὰ λυρικὴ ἐνόρασις, ἤτοι ἐνόρασις καὶ παράστασις μιᾶς ψυχικῆς καταστάσεως ἢ ἐνὸς συναισθήματος τὸ ὁποῖον εὗρισκει τὴν ἔκφρασίν του εἰς μίαν εἰκόνα).

Τὸ μεταφυσικὸν ὠραῖον, τὸ αἰσθητικὸν ὠραῖον, ὄρισμὸς τοῦ ὠραίου.

Ὁ φιλόσοφος ἐξετάζων τοὺς ἀντικειμενικοὺς παράγοντας τοῦ ὠραίου δὲν δύναται νὰ μὴ προωθήσῃ τὸ βλέμμα του μέχρι τῆς μεταφυσικῆς, ἐπειδὴ τὸ ὠραῖον μᾶς παραπέμπει ἀναμφισβητήτως εἰς μίαν ὑπερκείμενην πραγματικότητα. Τὸ ὑπερκείμενον ὄν δὲν εἶναι μόνον ἀληθὲς καὶ ἀγαθὸν ἀλλὰ καὶ ὠραῖον, δηλαδὴ ἔχει τὴν δύναμιν νὰ καταστήσῃ μὲ τὴν φωτοβολίαν του εὐδαίμονα τὴν διάνοιαν. Τὸ ὠραῖον ὑπάρχει, ὡς εἴπομεν, καὶ εἰς τὰ πράγματα καὶ εἰς τὰ ἔργα τέχνης ὡς καὶ εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα τὸ ὁποῖον βλέπει εἰς τὴν φύσιν τὰ ἴχνη τῆς θείας ὠραιότητος καὶ γίνεται καὶ αὐτὸ δημιουργὸς ὠραίων ἔργων. Ὅστις ὁρμᾶται ἀπὸ ταύτην τὴν ἀρχὴν δηλαδὴ ἀπὸ τὴν σχέσιν δημιουργοῦ καὶ δημιουργήματος καὶ γενικὰ θεωρεῖ τὴν θεολογίαν ὡς τὸ θεμέλιον τῆς αἰσθητικῆς δὲν δύναται νὰ μὴ δώσῃ μεγάλην ἀξίαν εἰς τὴν αἰσθητικὴν, ἢ ὁποία βλέπει εἰς τὴν ὠραιότητα τῆς φύσεως, εἰς τὰ δημιουργήματα τοῦ καλλιτέχνου διάχυτον τὴν παρουσίαν τῆς δημιουργοῦ θείας πνοῆς. Κάθε ὄν εἶναι καὶ μία κραυγὴ νίκης κατὰ τοῦ χάους, κατὰ τοῦ διασκορπισμοῦ, δηλαδὴ κάθε ὄν εἶναι μία συνδιατεταγμένη καὶ διωργανωμένη ἐνότης, κάθε πρᾶγμα εἶναι καὶ εἰς δείκτης ὃ ὁποῖος δεικνύει σταθερῶς μακράν. Διότι κάθε πρᾶγμα εἶναι συνδεδεμένον μὲ τὰ ἄλλα, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεώς του παραπέμπει ἀπὸ αἰτίαν εἰς αἰτίαν ἀπὸ ἀξίαν εἰς ἀξίαν μέχρι τῆς ὑψίστης ἀξίας, τὴν ὁποίαν δειλῶς καὶ ὠχρῶς ἐκφράζει τὸ πρᾶγμα. Δι' αὐτὸ ὅπου συναντῶμεν καὶ μικρὸν μόνον τεμάχιον ὄντος, εὗρισκομεν ἐνότητα διαφανῆ καὶ λάμπουσαν, τάξιν, δηλαδὴ ὠραιότητα. Οὕτω κάθε πρᾶγμα ὡς ἔχον μορφὴν εἶναι ἀγαθόν, δηλαδὴ εἶναι συνδιατεταγμένον συμφώνως πρὸς τὸ εἶναί του, εἶναι προσηρμοσμένον πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ εἶναί του, καὶ δι' αὐτὸ κατὰ τὸν ἴδιόν του τρόπον ὠραῖον. Ἡ ὠραιότης τὴν ὁποίαν ὁ μεταφυσικὸς συνδέει πρὸς τὸ ὄν μετέχει τοῦ μυστηριώδους καὶ διακριτικοῦ χαρακτηριστικοῦ τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ ἀναλογία. Ὑπάρχουν βαθμοὶ ταύτης εἰς τὴν ὠραιότητα ὅπως καὶ εἰς τὸ ὄν : ἀκεραιότης, ἀναλογία, λάμπουσα τάξις καὶ ἐκφραστικότης ἐνυπάρχουν κατὰ τρόπον ὑπερμέτρως διάφορον εἰς τὸν δημιουργὸν καὶ εἰς τοὺς διαφόρους τύπους τῶν δημιουργημάτων· γίνεται μετάβασις ἀπὸ τὸ maximum εἰς τὸ minimum. Τὸ ὠραῖον περὶ

τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ὁ μεταφυσικὸς δὲν εἶναι προῖον ἐνοράσεως, ἀλλὰ συλλογισμοῦ. Ὁ μεταφυσικὸς παρατηρῶν ἐν πρᾶγμα π.χ. ἓνα βάτραχον αἰσθάνεται καὶ αὐτὸς ἀποστροφῆν, ἀλλὰ συλλογιζόμενος καὶ φιλοσοφῶν περὶ τοῦ βατράχου καταλήγει νὰ βλέπῃ εἰς αὐτὸν νὰ λάμπουν τὰ ἰδιάζοντα χαρακτηριστικὰ τοῦ ὠραίου. Ἐχοντες ὑπ' ὄψιν ταύτας τὰς παρατηρήσεις δυνάμεθα εὐκόλως νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι τὸ ὠραῖον περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ὁ μεταφυσικὸς δὲν εἶναι τὸ ὠραῖον περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ὁ κοινὸς ἄνθρωπος καὶ τὸ ὁποῖον δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν ὠραῖον κατὰ τὸ ἀνθρώπινον μέτρον καὶ κατὰ τὰς ἀνθρωπίνους διαστάσεις ἢ αἰσθητικὸν ὠραῖον. Τοῦτο τὸ αἰσθητικὸν ὠραῖον εἶναι μέρος τοῦ μεταφυσικοῦ ὠραίου τὸ ὁποῖον ἐπεκτείνεται ἕως ἐκεῖ ὅπου ἐκτείνεται ὁ ὠκεανὸς τοῦ ὄντος. Ἄν καὶ κάθε ὄν ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ κάμῃ τὴν διάνοιαν νὰ συγκινηθῆται καὶ νὰ ἀπολαύῃ (καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς ὅσα ἐποίησε καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν, τὰ εὕρισκει ἀγαθὰ καὶ ὠραῖα), δὲν διεγείρουσιν πάντα τὰ πράγματα ταύτην τὴν συγκινητικὴν ἀπόλαυσιν ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνα τῶν ὁποίων ἡ τάξις καὶ ἡ ἐκφραστικότης τόσο ἀπαστραπτει καὶ εἶναι τόσο σύμφωνος πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχολογίαν ὥστε διεγείρει ἀμέσως τὸ σύνολον τῶν παραστατικῶν καὶ συναισθηματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου. Πολλὰ εἶναι τὰ πράγματα τὰ ὁποῖα δύναται νὰ προκαλέσουν τοιαύτην αἰσθητικὴν συναρπαγὴν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον μέτρον. Εἶναι δὲ φανερὸν ὅτι μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ μὲ τὴν λέπτυνσιν τῆς αἰσθητικότητος καὶ τῆς διανοίας τοῦ ἀνθρώπου αὐξάνουν αἱ δυνατότητες νὰ βλέπωμεν τὸν ἄνθρωπον νὰ ἀπολαύῃ ὄχι μόνον τὰ φυσικὰ θεάματα, τὸ ὠραῖον τῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ τὰ διάφορα καλλιτεχνικὰ δημιουργήματα, τὸ καλλιτεχνικὸν ὠραῖον, καὶ ἀκόμη καὶ τὰ ἰδεατὰ κατασκευάσματα, τὸ ὠραῖον εἰς τὰ μαθηματικά, ἁρμονίαν τῶν ἀριθμῶν, τὸ ὠραῖον εἰς τὴν φιλοσοφίαν κλπ. Οὕτω ἀπὸ τὸ μεταφυσικὸν ὠραῖον, τὸ ὁποῖον ταυτίζεται μὲ αὐτὸ τὸ ὄν, ἤλθομεν εἰς τὸ αἰσθητικὸν ὠραῖον τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ ἄμεσα τὸν ἄνθρωπον. Αὕτη ἡ ὠραιότης κατ' ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος εἶναι πνεῦμα ἐνσαρκωμένον εἰς τὴν ὕλην, δὲν εἶναι μόνον πνευματικὴ οὐδὲ μόνον τῶν αἰσθήσεων· εἶναι ὠραιότης ἢ ὁποῖα ἐμφωλεύει οὕτως εἰπεῖν εἰς τὰ ὅρια δύο κόσμων· ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὰς αἰσθήσεις, διέρχεται διὰ τούτων, ἀλλὰ συγχρόνως ὁμιλεῖ μὲ διαύγειαν καὶ μὲ ἔκλαμψιν εἰς τὴν διάνοιαν.

Οἱ φιλόσοφοι προσεπάθησαν νὰ ὀρίσουν τὸ ὠραῖον, ἀλλ' οἱ ὀρισμοὶ τοὺς ὁποίους ἔδωκαν εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μονομερεῖς, ἐπειδὴ δὲν λαμβάνουν συνήθως ὑπ' ὄψιν τοὺς ἀντικειμενικοὺς καὶ τοὺς ὑποκειμενικοὺς παράγοντας τοῦ ὠραίου, ἀλλὰ τονίζουν ἀποκλειστικῶς ἢ τοὺς μὲν ἢ τοὺς δέ. Τὸ πρόβλημα τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ ὠραίου θέτει ὁ Πλάτων ἀλλὰ δὲν καταλήγει εἰς ἀκριβῆ ὀρισμὸν τούτου. Τὸ ὠραῖον συλλαμβάνεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ἀποκλειστικῶς ὡς σύμβολον τῆς ἀπολύτου ἀξίας τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ, διαλάμπει δὲ εἰς τὰ αἰσθητά. Ἄλλ' ὅσον γενικὸς καὶ ἄν εἶναι ὁ τοιοῦτος ὀρισμὸς

τοῦ ὠραίου, τὸ ὁποῖον οὕτω δὲν διαστέλλεται ἀπὸ τὸ ἀγαθόν, εἰς τὸν Πλάτωνα ἀνήκει ἡ τιμὴ ὅτι προβάλλει οὗτος τὸ ὠραῖον ὡς ἀξίαν. Πράγματι ἡ τοποθέτησις τοῦ καλλιτεχνικοῦ ὠραίου εἰς τὰς ὑψηλὰς μορφὰς τοῦ πνεύματος ἐγένετο ἀπὸ τὸν Πλάτωνα. Ὁ Ἀριστοτέλης καθορίζει τὰ τρία χαρακτηριστικά τοῦ ὠραίου, τάξιν, συμμετρίαν καὶ τὸ ὠρισμένον. Ἡ συμμετρία δύναται μίαν μὴ ὠραίαν ἐντύπωσιν νὰ καταστήσῃ εὐχάριστον. Συμμετρία εἶναι ἡ ἀκριβὴς ἀναλογία τῶν στοιχείων ὅπως πράγματι εὐρίσκονται εἰς τὰς μουσικὰς συμφωνίας. Τὸ ὠρισμένον εἶναι τὸ περιορισμένον, τὸ λογικὸν μέγεθος. Καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐξαίρουν ἀποκλειστικῶς τὸν ἀντικειμενικὸν παράγοντα τοῦ ὠραίου, θεωροῦν τὸ ἐξωτερικόν, τὸ ἀντικείμενον ὡς τὴν μόνην πηγὴν τοῦ ὠραίου, δέχονται δηλαδὴ ἐν ἀντικειμενικὸν θεμέλιον τοῦ ὠραίου. Καὶ οἱ ἀρχαῖοι σχολαστικοὶ γενικῶς ἔφερον εἰς φῶς τοὺς ἀντικειμενικοὺς παράγοντας τοῦ ὠραίου (ἐνότης ἐν τῇ πολλαπλότητι, ἀκεραιότης καὶ ἀναλογία) ὀρίζοντες τὸ ὠραῖον ὡς *splendor ordinis* (λάμπουσα τάξις), *splendor unitatis* (λαμπρότης ἐνότητος), *proportionis* (ἀναλογίας), *et integritatis* (ἀκεραιότητος). Ἀκεραιότης σημαίνει πληρότητα μερῶν, ἡ ὁποία εἶναι ἀναγκαῖα διὰ νὰ διαφαίνεται ἡ μορφή τοῦ ἀντικειμένου, δὲν πρέπει ὁμως νὰ νοῆται πάντοτε ὑπὸ τὴν αὐστηράν της σημασίαν.

Οὕτω ὁ ἀκρωτηριασμός εἰς ἐν φυσικὸν ἀντικείμενον εἶναι πάντοτε ἄσχημος ἐνῶ εἰς ἐν ἔργον τέχνης δύναται νὰ μὴ εἶναι τοιοῦτος. Ἡ ἔλλειψις τῶν βραχιόνων, παρατηρεῖ ὁ Maritain, εἶναι διὰ μίαν κυρίαν σημαντικώτατον ἐλάττωμα, ἀλλὰ μικρᾶς σπουδαιότητος δι' ἐν ἄγαλμα, ἀρκεῖ, ἐννοεῖται, ὁ καλλιτέχνης εἰς ἓνα κορμὸν ἄνευ κεφαλῆς ἢ βραχιόνων, νὰ κατορθώσῃ νὰ διαφαίνεται ἡ ἰδέα τὴν ὁποίαν θέλει νὰ ἐκφράσῃ. Ἡ Νίκη τῆς Σαμοθράκης καὶ ὅπως εἶναι τώρα ἀρκεῖ νὰ ἐκφράσῃ ὅλην τὴν ὁρμὴν καὶ τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν ὀφείλει νὰ ἔχῃ μία Νίκη. Ἀλλ' ἐὰν καλῶς παρατηρήσωμεν καὶ οὗτος ὁ ὀρισμός δὲν δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι εἶναι ἀπλῶς ἀντικειμενικός· διότι διασαφηνίζει ὅτι τὴν ὠραιότητα δὲν γεννᾷ οἰαδήποτε ἐνότης, ἀναλογία καὶ ἀκεραιότης, ἀλλὰ μόνον ἐκείνη ἡ ὁποία μὲ διαύγειαν καὶ λαμπρότητα ἀκτινοβολεῖ πρὸ τῆς διανοίας καὶ τὴν συναρπάζει. Ἐπομένως καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἤρχισαν νὰ ἐννοοῦν ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ δώσουν ὀρισμὸν τοῦ ὠραίου χωρὶς νὰ ἀποδίδουν τοῦτο, τοῦλάχιστον ἐμμέσως, εἰς τὰς γνωστικὰς δυνάμεις τοῦ ὑποκειμένου. Ἐκτὸς τούτου, ὑπάρχει καὶ ὁ ἀρχαῖος ὀρισμός τοῦ ὠραίου δοθεὶς ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτου, ὁ ὁποῖος τονίζει καθαρὰ καὶ τὴν ὑποκειμενικὴν ἄποψιν τοῦ ὠραίου: ὠραῖον εἶναι ἐκεῖνο τὸ πρᾶγμα (τὸ ἀντικειμενικὸν στοιχεῖον) τὸ ὁποῖον παρατηρούμενον ἀρέσκει, παρέχει εὐχαρίστησιν (τὸ ὑποκειμενικὸν στοιχεῖον). *Pulchrum est quod visum placet*. Οὕτω δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι πᾶσαι αἱ ἀντιλήψεις τοῦ ὠραίου, ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων, ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καὶ ἐξῆς μέχρι τοῦ Καντίου τονίζουν τὴν ἀντικειμενικότητα τοῦ ὠραίου δέχονται δηλαδὴ ὅτι ὑπάρχουν εἰς τὸ ἀντικείμενον ὠρισμένα ἰδιότητες ἢ

χαρακτηριστικὰ ὅπως ἡ ἀναλογία, ἡ ἀκεραιότης κλπ. τὰ ὅποια εἶναι ἀναγκαῖα καὶ ἐπαρκῆ, ἀναγκαῖοι καὶ ἀπαραίτητοι ὅροι διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ὠραίου. Τὸ δὲ ὑποκείμενον δὲν ἔχει νὰ κάμῃ ἄλλο παρὰ νὰ θεᾶται ταύτας τὰς ιδιότητας διὰ νὰ δοκιμάσῃ τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ ὠραίου. Διάφορος εἶναι ἡ θέσις τοῦ Καντίου ἔναντι τοῦ προβλήματος τοῦ ὠραίου. Κατὰ τὸν Κάντιον τὸ ὠραῖον δὲν γεννᾶται ἀπλῶς ἀπὸ τὰς ιδιότητας τοῦ ἀντικειμένου αἱ ὅποια τὸ καθιστοῦν ὠραῖον ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ὑποκείμενον, ἀλλὰ γεννᾶται ἀπὸ τὴν ὑφήν, τὴν συναρμογὴν τοῦ ἀντικειμένου ἢ ὅποια εἶναι συνηρμοσμένη καὶ ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὰς ἀντιληπτικὰς δυνάμεις τοῦ ὑποκειμένου. Ὁραῖον εἶναι ἡ προσαρμογὴ καὶ ἡ συμμόρφωσις τοῦ ἀντικειμένου πρὸς τὸ ὑποκείμενον, ὅχι τὸ ἀντικείμενον καθ' ἑαυτό. Τὸ ὠραῖον δηλαδὴ δὲν εἶναι ιδιότης τοῦ ἀντικειμένου. Ὁραῖον εἶναι ἓν πρᾶγμα μόνον διὰ τὴν ιδιότητά του τοῦ νὰ εἶναι ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὸν τρόπον μὲ τὸν ὅποιον τὸ ἀντιλαμβανόμεθα. Τὸ ὠραῖον εἶναι προβολὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου. Ἐὰν μεταβληθῇ ἡ ὑφὴ τῶν ἀντιληπτικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἔχει πλέον ἔννοιαν τὸ νὰ γίνεταί λόγος περὶ ὠραίου καθ' ἑαυτό, περὶ ἀντικειμενικοῦ ὠραίου. Ἐντεῦθεν γίνεται φανερὸς ὁ σχετικὸς χαρακτήρ τοῦ ὠραίου, ἃν καὶ ἔχει τοῦτο ἀντικειμενικὸν θεμέλιον, τὴν ἀπαραίτητον καὶ ἀναγκαῖαν ὑφήν καὶ συναρμογὴν τοῦ ἀντικειμένου, δὲν εἶναι δηλαδὴ τὸ ὠραῖον ἀκόμη παντελῶς ὑποκειμενικὸν καὶ ἀπερροφημένον ἀπὸ τὸ ὑποκείμενον, ὅπως δέχονται οἱ ρωμαντικοὶ ἰδεαλισταί. Κατὰ ταῦτα ἡ αἰσθητικὴ τοῦ Καντίου κατέχει μεσάζουσαν θέσιν μετὰ τῆς κλασσικῆς αἰσθητικῆς καὶ τῆς ρωμαντικῆς - ἰδεαλιστικῆς αἰσθητικῆς καὶ εἶναι μετάβασις ἀπὸ τὴν μίαν εἰς τὴν ἄλλην. Ἡ ρωμαντικὴ - ἰδεαλιστικὴ αἰσθητικὴ τονίζει, ὡς εἶδομεν, ὑπερμέτρως τὸν ὑποκειμενικὸν παράγοντα τοῦ ὠραίου, βλέπει εἰς τὸ ὑποκείμενον, εἰς τὴν ἐσωτερικότητα καὶ εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ ὑποκειμένου τὴν μοναδικὴν πηγὴν τοῦ ὠραίου. Μερικοὶ δίδουν τὸν ἐξῆς ὅρισμὸν τοῦ ὠραίου, ὁ ὅποιος δύναται νὰ γίνῃ ^{ὡς} συνδέων ἀρμονικῶς καὶ τὰ δύο στοιχεῖα, τὸ ὑποκειμενικὸν καὶ τὸ ἀντικειμενικόν: ὠραῖον εἶναι ἡ θαυμασιότης τοῦ πράγματος, δηλαδὴ ὠραῖον εἶναι τὸ πρᾶγμα καθ' ὅσον προκαλεῖ θαυμασμόν. Διὰ τούτου τοῦ ὁρισμοῦ καθορίζεται ἡ ἀντικειμενικὴ καὶ ἡ ὑποκειμενικὴ ὄψις τοῦ ὠραίου καὶ ἡ διάκρισις αὐτοῦ ἀπὸ τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ἀγαθόν. Πράγματι τὸ ὠραῖον διεγείρει πάντοτε θάμβος. Δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ὠραῖον εἶναι τὸ ἀρμονικὸν τὸ ὅποιον δίδει ἀνάπαυσιν, εἰρήνην καὶ παρηγορίαν εἰς τὰς ἀνησυχίας μας καὶ εἰς τοὺς ἀνικανοποιήτους πόθους μας, ἐπειδὴ ἡ ἀρμονία, ἡ εἰρήνη, ἡ τάξις δὲν ἀποτελοῦν τὴν συνήθη ζωὴν μας, ἡ ὅποια διὰ τὸν ὑπὲρ ὑπάρξεως ἀγῶνά μας εἶναι βεβυθισμένη εἰς τὴν ἀταξίαν καὶ τὴν διχόνοιαν. Ἡ ἀρμονία λοιπὸν εἶναι παράβασις τῆς συνήθους ζωῆς μας, τὸ δὲ ὠραῖον ὡς ἱκανοποιοῦν τὰς βλέψεις μας παραβαίνει τὸ σύννηδες τὸ ὅποιον σβύνει τὴν αἴσθησιν τοῦ ὠραίου. Οὕτω τὸ ὠραῖον ὡς ἀρμονία, τάξις, ἐνότης ἀκτινοβολεῖ πρὸ τοῦ ἀντιλαμβανομένου ἀνθρώπου καὶ

διεγείρει τὸν θαυμασμόν. Καὶ ἐν γένει τὸ ὠραῖον ἐλευθερώνει τὸν ἄνθρωπον ἔστω καὶ ἐπ' ὀλίγον ἀπὸ τὰς φροντίδας καὶ τὰ πάθη του, δίδει εἰς αὐτὸν πτέρυγας διὰ τῶν ὁποίων ἵπταται οὗτος εἰς χώρας περισσότερον γαληνιαίας καὶ περισσότερον φωτεινὰς εἰς τὰς ὁποίας ἐὰν δὲν εὔρη τὴν ἀποκάλυψιν λαμβάνει τοῦλάχιστον ἰδέαν ἐνὸς ὑψηλοτέρου πεπρωμένου. Ἄς ἴδωμεν τώρα τὸ αἰσθητικὸν ὠραῖον, τὸ ὠραῖον ἐν τῇ φύσει καὶ τὸ ὠραῖον ἐν τῇ τέχνῃ.

Τὸ ὠραῖον ἐν τῇ φύσει.

Προτοῦ ἀκόμη ὁ ἄνθρωπος ἀπολαύσῃ τὰ δημιουργήματα τῆς τέχνης διὰ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ὁποίων ἀπαιτοῦνται ὠρισμένοι ὄροι, δύναται οὗτος κατὰ τὴν θέαν τῆς φύσεως νὰ βυθισθῇ εἰς μίαν ἀνιδιοτελῆ ἐνόρασιν ἢ ὁποία εἶναι πηγὴ αἰσθητικῆς ἀπολαύσεως. Εἶναι γεγονός ὅτι καὶ ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος λησμονεῖται ἐπὶ στιγμὰς εἰς τὴν θέαν τῶν μεγαλοπρεπῶν φαινομένων τῆς φύσεως. Πολλάκις ἡ φύσις παραβάλλεται πρὸς μεγαλειώδες ἔργον τέχνης καὶ εἶναι τοιαύτη ἀπὸ τινος ἄποψιν. Ἡ φύσις μᾶς διδάσκει τὸ ὠραῖον ἂν καὶ δὲν εἶναι πάντοτε καὶ ὅλη ὠραία. Διότι ἡ σκοπιμότης τῆς φύσεως ὑπερβαίνει τὸ αἰσθητικὸν πεδίον, ἐπειδὴ ὡς λέγει ὁ Petruzzelis, ἡ φύσις ὡς θέατρον τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἠθικῆς πάλης τοῦ ἀνθρώπου δὲν δύναται νὰ λαμβάνῃ καὶ νὰ διατηρῇ πάντοτε χαρίεσσαν καὶ εἰδυλλιακὴν στολὴν ἢ καὶ αἰσθητικῶς τραγικὴν καὶ μεγαλειώδη. Ἡ φύσις ὡς διαμονὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πολλάκις καὶ τὸ σύμβολον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, πότε καθαρὰ καὶ ὑψηλὴ, πότε βορβορώδης καὶ ἀθλία, πότε γαλήνιος καὶ διαυγής, πότε τεταραγμένη καὶ ζοφερά. Εἰς τὴν μεταβλητότητα τῆς φύσεως προστίθεται καὶ ἡ μεταβλητότης τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἡ ὁποία ὠθουμένη ἀπὸ ἄλλας δυνάμεις καὶ ἀπὸ ἄλλας ἀπαιτήσεις δὲν δύναται νὰ παραμένῃ διαρκῶς ἀπεροφημένη ἀπὸ τὴν θέαν τοῦ ὠραίου. Διὰ νὰ δύναται νὰ ἀπολαύῃ αἰσθητικῶς τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως ἢ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν πρέπει, ὡς εἴπομεν νὰ εἶναι τεταραγμένη ἀπὸ φόβον ἢ ἀπὸ ἄλλο συναίσθημα τὸ ὁποῖον καθιστᾷ ἀδύνατον τὴν θέαν. Καὶ ἐδῶ διὰ νὰ πραγματοποιηθῇ τὸ αἰσθητικὸν φαινόμενον ἀπαιτοῦνται καὶ οἱ δύο παράγοντες, ὁ ὑποκειμενικὸς καὶ ὁ ἀντικειμενικὸς. Θὰ ἦτο δὲ πλάνη νὰ συμπεράνωμεν ἔσπευσμένως ὅτι τὸ ὠραῖον εἶναι ἀποκλειστικῶς ὑποκειμενικὸν γεγονός. Ἡ πηγὴ τῆς αἰσθητικῆς ἀπολαύσεως ζητεῖται εἰς τοὺς ἀντικειμενικοὺς χαρακτηῆρας τῶν πραγμάτων καὶ εἰς τὴν ἐπίδρασιν τούτων ἐπὶ τὸ πνεῦμά μας. Ὑπάρχει εἰς τὴν φύσιν μία θαυμασία στατικὴ καὶ δυναμικὴ τάξις, μία ἐνότης τῶν ἀτελευτήτων μερῶν, πλοῦτος ἐκφράσεως καὶ ὑποδείξεως, ὁ ὁποῖος ἀναπηδᾷ μὲ ἐνάργειαν ἀκόμη καὶ εἰς τὸν ὀλιγώτερον ἠσκημένον ὀφθαλμόν. Ὁ ἰδεαλιστὴς βεβαιώνει ὅτι ἡ φύσις καθ' ἑαυτὴν δὲν εἶναι οὔτε ὠραία οὔτε ἄσχημη, δηλαδὴ εἶναι « ἀναισθητικὴ » ἐφ' ὅσον δὲν διέρχεται διὰ μέσου τοῦ διυλιστηρίου τοῦ ὑποκειμένου, τῆς

διανοητικῆς μελέτης καὶ δὲν μεταφράζεται εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς τέχνης. Προφανῶς τοῦτο εἶναι ὑπερβολή. Τὸ ὡραῖον τῆς φύσεως δὲν εἶναι κενὸν πρᾶγμα, εἶναι ἰσχυρὸς παράγων αἰσθητικῆς ἀγωγῆς καὶ διαρκῆς πηγὴ ἐμπνεύσεως ὅπως τὸ ἠσθάνθησαν οἱ μεγάλοι καλλιτέχναι πασῶν τῶν ἐποχῶν. Ἄνευ τῆς θεᾶς τῆς ὡραίας φύσεως αἱ τέχναι δὲν θὰ ἐγεννῶντο καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ ἔφθανεν εἰς τὸν πολιτισμόν.

Τὸ ὡραῖον ἐν τῇ τέχνῃ.

Πολλάκις καὶ ὁ ἀμαθὴς εἴτε ἀπὸ ὑποβολὴν τὴν ὁποίαν γεννᾷ εἰς αὐτὸν ὁ θαυμασμὸς πρὸς τὸ ὡραῖον τῶν ἄλλων εἴτε καὶ ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος κατορθώνει νὰ ἐννοήσῃ ἐκ τῆς μεγάλης λέξεως τὴν ὁποίαν ὁ καλλιτέχνης ἐνσαρκώνει δι' αἰσθητῶν μέσων, δοκιμάζει αἰσθητικὴν γοητείαν καὶ ἔκστασιν πρὸ τῶν μεγάλων καλλιτεχνικῶν δημιουργημάτων. Ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν μεγάλων ἀρχιτεκτονικῶν οἰκοδομημάτων, ἡ ἔξαρσις τῶν χρωμάτων ἢ τῶν τόνων, ἡ σοβαρότης ἢ ἡ γλυκύτης, ἡ ὁποία ἐντυπώνεται εἰς τὸ μάρμαρον, ἀφίνουν καὶ εἰς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος στερεῖται εἰδικῶν τεχνικῶν γνώσεων κάποιαν ἀπήχησιν τῆς μεγαλειώδους ἰδέας, τὴν ὁποίαν ἐκφράζουν τὸ μάρμαρον, τὰ χρώματα καὶ οἱ τόνοι. Μὲ τὴν πρόοδον δὲ τοῦ πολιτισμοῦ, τῶν τεχνικῶν γνώσεων καὶ πρὸ παντὸς μὲ τὴν λέπτυνσιν τῆς ψυχῆς διὰ τῆς ὁποίας δυνάμεθα νὰ συντονισθῶμεν μὲ τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν τοῦ καλλιτέχνου καὶ μὲ τὰς αἰωνίους ἀξίας, τὰς ὁποίας οὗτος ἐκφράζει, γενόμεθα ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἰκανότεροι νὰ ἀπολαύωμεν τὴν καλλιτεχνικὴν λέξιν καὶ τὰ εὐεργετικὰ καθαρτικὰ ἀποτελέσματά της. Ἐνάγκη νὰ διασαφηνίσωμεν ἐν ὀλίγοις τὴν φύσιν τῆς τέχνης καὶ τοῦ ἔργου διὰ τοῦ ὁποίου αὕτη ἐκδηλώνεται. (Ὁ ὅρος τέχνη εἰς τὰς ἡμέρας μας δηλοῖ πᾶσαν ἔκφρασιν τῆς φανταστικῆς ἐνεργείας δημιουργοῦ ὡραιότητος, ἢ ὁποία πραγματοποιεῖται μὲ τὸν ἦχον, μὲ τὸν στίχον, μὲ τὸ χρῶμα, μὲ τὸ μάρμαρον κλπ. Μουσική, ποίησις, ζωγραφικὴ, γλυπτικὴ, ἀρχιτεκτονικὴ, χορός, κινηματογράφος). Τὴν τέχνην θεωρεῖ εἰς ἐκ τῶν βαθυτέρων αἰσθητικῶν τῶν νεωτέρων χρόνων ὁ Martin Deutinger γενικὰ ὡς ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν καὶ ὡς ἀναγκαίαν ἀνάπτυξιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Δι' αὐτὸ ὁ ὀρισμὸς της, τὸ περιεχόμενον καὶ οἱ νόμοι της δύνανται νὰ παραχθοῦν ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Πράγματι ὅπου καὶ ἂν συναντήσωμεν ἄνθρωπον, καὶ εἰς τὰς πρωτόγονους βαθμίδας τοῦ πολιτισμοῦ, εὐρίσκομεν τὴν καλλιτεχνικὴν του δραστηριότητα. Τὰ ἔργα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς γλυπτικῆς, τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς μουσικῆς, οἱ θησαυροὶ τῆς ποιήσεως εἶναι εὐγλωττοὶ μάρτυρες τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργικῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ζωηροῦ συναισθήματός του πρὸς τὸ ὡραῖον. Ἡ τέχνη εἶναι μία εἰδικὴ ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου, δὲν εἶναι ἀπλοῦν κάμνειν, κατασκευάζειν, ποιεῖν κατὰ ὀρισμένους κανόνας. Τοῦτο εἶναι τεχνικὴ. Ἡ τέχνη βεβαίως ἔχει ἀνάγκην τῆς τεχνικῆς. Οἱ μεγάλοι ἀρχι-

τέκτονες καὶ μηχανικοὶ οἱ ὅποιοι κατασκευάζουν τὰ μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα γνωρίζουν ἀκριβῶς τοὺς νόμους τῆς στατικῆς, οἱ μεγάλοι ζωγράφοι οἱ ὅποιοι ζωγραφίζουν τὰς ὡραίας συνθέσεις κατέχουν εἰς τὴν ἐντέλειαν τὴν τεχνικὴν τῶν χρωμάτων, ἀλλ' ἔχουν οὗτοι καὶ κάτι τι τὸ ὅποιον εἶναι πολὺ ἀνώτερον ἀπὸ τὴν τεχνικὴν, εἶναι ἡ ἐμπνέουσα ἰδέα ἡ ὁποία τοὺς κάμνει καλλιτέχνας. Θὰ ἦσαν δὲ τοιοῦτοι καλλιτέχνη καὶ ἂν ἦσαν ὀλιγώτεροι τέλειοι εἰς τὴν τεχνικὴν. Ἡ τέχνη ἀποκαλύπτεται κατὰ πρῶτον ὡς διανοητικὴ ἐνέργεια, ὡς ἐνόρασις καὶ θεώρησις μιᾶς ἰδέας, ἡ ὁποία ἐν τῇ θέρμῃ τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς τοῦ καλλιτέχνου τείνει νὰ ἐκδηλωθῇ ἐξωτερικῶς δι' αἰσθητῶν μέσων μὲ τὴν βοήθειαν τῆς τεχνικῆς. Ὁ καλλιτέχνης κατέχεται ἀπὸ κάτι τι τὸ ὅποιον θέλει νὰ ἐμφανίσῃ. Ἡ καλλιτεχνικὴ γνῶσις ἔχει τοῦτο τὸ ἰδιάζον, ὅτι εἶναι μία θεώρησις ἐνεργός, πραγματοποιοῦσα, ἀντικειμενοποιοῦσα καθ' ὅσον τείνει ἀκατάσχετος νὰ ἐκχυθῇ ἔξω, νὰ ἐξωτερικευθῇ, νὰ μεταφρασθῇ εἰς τὸν χῶρον τοῦ αἰσθητοῦ, νὰ ἐνσαρκωθῇ εἰς τὴν ὕλην, εἰς τὸ μάρμαρον, εἰς τὸν ἦχον, εἰς τὸ χρῶμα κλπ. Ἐὰν ἡ καλλιτεχνικὴ γνῶσις δὲν εἶχε ταύτην τὴν τάσιν ἡ ἐνόρασις π.χ. τοῦ Δάντη θὰ ἔμενεν θαυμάσιον μυστικὸν τῆς διανοίας του. Ἡ λάμψις βεβαίως τῆς ἰδέας ἡ ὁποία εἶναι ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της ὑπεραισθητὴ εἶναι πολὺ φωτεινότερα ἀπὸ τὴν λάμψιν τὴν ὁποίαν δύναται νὰ ἐκδηλώσῃ τὸ αἰσθητικὸν μέσον. Δι' αὐτὸ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς καλλιτέχνας μένουν ἀνικανοποίητοι ἀπὸ τὰ ἔργα των. Πολλάκις ἡ τεχνικὴ, ἐνῶ ἀφίνει νὰ διαφαίνεται τὸ μεγαλεῖον τῆς καλλιτεχνικῆς ἐνοράσεως, καὶ τὸ κρύπτει καὶ τὸ πτωχύνει· καὶ ἡ λεπτοτάτη ἀκόμη τεχνικὴ ἀποβαίνει ἀνεπαρκῆς καὶ ἀνίκανος νὰ περιλάβῃ τὴν πνευματικὴν ὁρμὴν τοῦ καλλιτέχνου καὶ νὰ ἐκφράσῃ πλήρως τὸν ἐσωτερικὸν του πλοῦτον. Δι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ἀπορῇ κανεὶς ἐὰν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς καλλιτέχνας καταστρέφουν τὰ δημιουργήματά των τὰ ὅποια πολὺ ἀτελῶς ἐκφράζουν καὶ ἀποκαλύπτουν τὴν λάμψιν τῆς ἐσωτερικῆς των ἐνοράσεως. Ὁ καλλιτέχνης δημιουργεῖ ἀπὸ μεγάλην ἀφθονίαν δυνάμεων, ἀπὸ ἐσωτερικὸν πλοῦτον καὶ ἀπὸ ὁρμὴν πρὸς τὴν ζωὴν. Ἡ ζωὴ τοῦ καλλιτέχνου ἀπὸ τὴν ὁποίαν πηγάζει ἡ καλλιτεχνικὴ του ἐνέργεια διαφέρει ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν λεπτότητα τῶν συναισθημάτων, κατὰ τὸν ἀφθονον πλοῦτον συγκινήσεων καὶ βιωμάτων καὶ τὴν μεγάλην πλαστικὴν δύναμιν. Καὶ τὸ μὴ παρὸν, τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον δύναται ὁ καλλιτέχνης ὡς παρὸν νὰ ζήσει. Οἱ μεγάλοι ποιηταὶ ὡς ὁ Ὅμηρος, ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Δάντης, ὁ Σαίξπηρ, ὁ Γκαῖτε καὶ ἄλλοι εὐρύνουν τὰ ὅρια τοῦ βιώματός μας καὶ μεγάλοι ζωγράφοι ὅπως ὁ Düger, ὁ Rembrandt καὶ ὁ da Vinci καὶ ἄλλοι εὐρύνουν τὰ ὅρια τῆς ὁράσεώς μας. Μὲ τὴν τέχνην ὁ καλλιτέχνης δημιουργεῖ ἓνα νέον κόσμον ἢ μᾶλλον ἓνα ἰδικόν του κόσμον κατὰ ἴδιόν του τρόπον, κατ' εἰκόνα του. Παριστᾷ κόσμον καὶ πράγματα ὅπως αὐτὸς τὰ βλέπει· δὲν δύναται νὰ παραστήσῃ τὸν κόσμον ὅπως ὁ κόσμος εἶναι, ἀλλ' ὅπως ὁ κόσμος φαίνεται εἰς τὸ πνεῦμά του, εἰς τὴν φαντασίαν του, εἰς τὴν ἐνόρασίν του. Ὁ

καλλιτέχνης λαμβάνει ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν μορφῶν τοῦ κόσμου, ἀπὸ τὸ ρεῦμα τῶν ἐξωτερικῶν συμβάντων καὶ γεγονότων καὶ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν του ζωὴν καὶ τὰ βιώματά του ἐν μέρος, τὸ ὁποῖον διαπλάσσει κατὰ τρόπον ἀκτινοβόλον καὶ τὸ θέτει πρὸ τοῦ θεατοῦ ὡς κάτι τι, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι μὲν πραγματικὸν ἀλλ' εἶναι ἄξιον νὰ ζήσῃ. Δύναται ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον βλέπει νὰ ἐκλέγῃ νὰ περιορίζῃ, νὰ ἀφαιρῇ, νὰ ἀπορρίπτῃ καὶ ἔπειτα νὰ διαπλάσῃ καὶ νὰ διαμορφώσῃ νέον. Ὁ καλλιτέχνης πρέπει νὰ ἔχῃ πεποίθησιν ὅτι εἶναι ἱκανὸς νὰ δημιουργήσῃ νέαν πραγματικότητα, ἡ ὁποία πρέπει νὰ εἶναι πιστευτή, νὰ ἰσχύῃ, καὶ νὰ ζῇ καὶ ἡ ὁποία τότε μόνον θὰ εἶναι τοιαύτη, ὅταν ὁ καλλιτέχνης πιστεύῃ ὅτι αὐτὴ ἡ ἰδική του νέα πραγματικότης εἶναι αὐτὴ ἡ ἰδική του ἀλήθεια.

Οὕτω ἡ τέχνη ἐμφανίζεται ὡς ἀπόρροια, ὡς ἐξωτερίκευσις, ὡς ἀντικειμενοποιήσις καὶ ἀποκρυστάλλωσις τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἀναβλύζει ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου τῆς ὁποίας εἶναι ἔκφρασις, εἶναι θεῖον ἄνθος, τὸ ὁποῖον βλαστάνει ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀπὸ τὰς ρίζας ὀλοκλήρου τοῦ εἶναι μας, τὸ ὁποῖον εἶναι πνεῦμα καὶ φύσις, φῶς καὶ σκιά. Ἡ τέχνη λοιπὸν ὡς ἀνθρωπίνη δημιουργία εἶναι προσιτὴ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν. Δι' αὐτὸ διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὰ καλλιτεχνικὰ δημιουργήματα πρέπει πρὸ παντὸς νὰ ἐξετάσωμεν τὸν καλλιτέχνην, τὸν ἀνθρωπὸν ὀλόκληρον μὲ τὸν ψυχικὸν-φυσικὸν του ὀργανισμόν, μὲ τὴν ἀδιάλυτόν του ἐνότητα σώματος καὶ πνεύματος. Ἡ ἐνέργεια τοῦ καλλιτέχνου, τὸ ἔργον του εἶναι μία συνομιλία μὲ τὸν κόσμον, μὲ τὴν ζωὴν. Ἡ τέχνη δύναται νὰ εἴπῃ κανεὶς εἶναι εἰς ἕκ τῶν πολλῶν τρόπων, τοὺς ὁποίους μεταχειρίζεται ὁ ἀνθρωπὸς διὰ νὰ ἐκφράζεται περὶ τοῦ κόσμου διὰ νὰ ἐξηγητῆται καὶ νὰ συνεννοῆται μὲ αὐτόν. Ὅ,τι διακρίνει τοῦτον τὸν τρόπον τῆς τέχνης ἀπὸ τοὺς ἄλλους τρόπους ἐξηγήσεως καὶ συνεννοήσεως τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν κόσμον, ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην, ἀπὸ τὴν ἠθικὴν, εἶναι ὅτι ἡ τέχνη ἐξηγεῖται καὶ συνεννοεῖται μόνον δημιουργοῦσα. Κάθε δὲ δημιούργημά της ἄξιον τοῦ ὀνόματός της εἶναι αὔξησις τῆς ἀξίας τῆς ζωῆς καὶ τῆς χαρᾶς τῆς ζωῆς. Ἄλλο γνώρισμα τὸ ὁποῖον διακρίνει τὴν τέχνην εἶναι ὅτι αὕτη δὲν εἶναι μόνον πνευματικὴ παραγωγικὴ ἐνέργεια ἀλλὰ καὶ προσωπικὴ, ὡς δυνάμεθα ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων νὰ συναγάγωμεν. Ὁ ἐπιστήμων ὀφείλει νὰ ἐκφράζῃ ἄνευ φανταστικῶν ἀποπλανήσεων, ἀπροσώπως, τοὺς νόμους, οἱ ὁποῖοι διέπουν τὰ φυσικὰ φαινόμενα. Ὁ Νεύτων π.χ. συλλαμβάνει διὰ μεγαλοπρεποῦς ἐνοράσεως τὸν νόμον ὁ ὁποῖος ἐνοποιεῖ τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως καὶ τὸν ἐκφράζει μὲ μίαν αἰσθητὴν λέξιν: νόμος τῆς βαρύτητος. Οὐδεὶς σκέπτεται νὰ τὸν ὀνομάσῃ καλλιτέχνην διότι ταύτην τὴν ἐνόρασιν δὲν τὴν ἔχει ἀναζήσει καὶ δὲν τὴν ἐξέφρασεν ἐν προσωπικῇ μορφῇ. Τοῦτο τὸ ἀπρόσωπον, αὕτη ἡ ψυχρὰ παρατήρησις ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν εὐγένειαν τῆς ἐπιστήμης, θὰ ᾔητα ὁ θάνατος τῆς τέχνης. Ἐὰν ἡ ἰδέα δὲν διέλθῃ διὰ τοῦ διυλιστηρίου τῆς προ-

σωπικότητος τοῦ καλλιτέχνου, εἰς δὲν χρωματισθῆ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικότητά του, θὰ δύναται, εἰς ἐκδηλωθῆ, νὰ γίνῃ ἐπιστήμη, ἱστορία, φιλοσοφία, τεχνική, ἀλλὰ τέχνη δὲν θὰ γίνῃ. Τὸ ἔργον τέχνης εἶναι μεταμορφωμένη ἰδέα, διαπεπλασμένη ζωή. Τὰ μεγάλα καλλιτεχνικὰ ἔργα ἐκδηλώνουν πάντοτε τὸν ἐσωτερικὸν ἀνθρώπινον κόσμον ἀπὸ τὸν ὁποῖον προέρχονται. Προτοῦ ταῦτα εὑρουν τὴν αἰσθητὴν των ἔκφρασιν εἶχον μακρὰν περίοδον κυοφορίας εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ καλλιτέχνου. Διὰ τῶν ἔργων του ὁ καλλιτέχνης δὲν ἐκφράζει τόσο ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον βλέπει καὶ θεωρεῖ ὅσον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον αὐτὸς εἶναι. Κάθε ἔργον του εἶναι μέρος τοῦ κόσμου του. Τὸ ψυχικὸν βάθος καὶ τὸ πλῆθος τῶν βιωμάτων, ἢ ἔντασις μετὰ τὴν ὁποίαν ὁ καλλιτέχνης εἰσάγει τὸ συναίσθημα τῆς ζωῆς του εἰς τὸ ἔργον τέχνης δίδουν εἰς αὐτὸ τὴν προσωπικὴν του σφραγίδα. Τὰ τέκνα δύναται νὰ εἶναι πολὺ διάφορα ἀπὸ τοὺς γεννήτορας, τὸ ἔργον τέχνης ὅχι, δι' αὐτοῦ ἀναγνωρίζεται πάντοτε ὁ δημιουργός. Ἀνάλογα μετὰ τὴν θεμελιώδη στάσιν τοῦ καλλιτέχνου πρὸ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς εἶναι καὶ ἡ ἐκλογή τοῦ περιεχομένου καὶ ὁ τρόπος τῆς διαμορφώσεώς του. Ἐργον τέχνης ἔχει μεγαλυτέραν ἀξίαν ὅσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ ἔκφρασις, ὅσον πλουσιώτερος καὶ μεγαλύτερος κόσμος τοῦ καλλιτέχνου ἀντικατοπτρίζεται εἰς αὐτό. Εἰς τὰς γιγαντιαίας μορφὰς τῆς Sistina, εἰς τὸ παρασύρον κῦμα τῆς Ἐνάτης Συμφωνίας, εἰς τὰς ἄνευ συνδέσμου μορφὰς τῆς συγχρόνου ζωγραφικῆς ἐκδηλώνονται διάφοροι ἐσωτερικοὶ κόσμοι : ἄλλοι τεταραγμένοι ἀλλὰ σύμφωνοι ἐν τῇ πίστει πρὸς τὰς ἀληθεστέρας ἀξίας (Μιχαὴλ Ἀγγελος, Beethoven), ἄλλοι ἐσωτερικοὶ ἔρημοι χωρὶς ἔξοδον, προσωρισμένοι εἰς ναυάγιον, εἰς ἀποτυχίαν, ἀνίκανοι νὰ συλλάβουν εἰς τὴν φύσιν ἢ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἀκριβῆ ἔννοιαν καὶ τὸν ἀνώτερον ρυθμὸν τοῦ θείου (Picasso, Sartre). Τὸ ἔργον τέχνης ὡς προσωπικὸν γεννᾶται ἐν τῷ χρόνῳ, ζῆ εἰς τὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ νικᾷ τὸν χρόνον καὶ τὴν ἱστορίαν ἐπειδὴ εἶναι ὑπερχρονικὴ καὶ ὑπερἱστορικὴ ἀξία. Ἐργον τέχνης ἀξίον τοῦ ὀνόματός του ἔχει ἐντὸς του τὴν δύναμιν νὰ προκαλῆ αἰσθητικὴν συγκίνησιν, ἢ ὁποία ἐπεκτείνεται ἀνὰ πάντας τοὺς τόπους καὶ ἀνὰ πάσας τὰς ἐποχάς, ὑπερβαίνουσα τὰ ὅρια τοῦ πολιτισμοῦ ἐντὸς τοῦ ὁποίου τοῦτο ἐγεννήθη. Κατὰ τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὴν τέχνην ὡς πνευματικὴν ἐνέργειαν, ἢ ὁποία ἀποβλέπει κατ' οὐσίαν εἰς τὸ νὰ ἐκφράζῃ μετὰ αἰσθητὰ μέσα, διὰ τῆς τεχνικῆς, τὴν ἰδέαν, ἢ ὁποία ἀστράπτει εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τοῦ καλλιτέχνου, εἰς τὸν ὁποῖον ὡς εἰς γόνιμον μήτραν ἔλαβε γένεσιν καὶ μορφήν.

Λέγεται συνήθως ὅτι τὸ ὄραϊον τῆς τέχνης ὑπερέχει τοῦ ὄραίου τῆς φύσεως. Εἰς τοῦτο δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν, λέγει ὁ Petruzzellis, τοῦτο, ὅτι εἰς μερικὰς περιπτώσεις ἡ τέχνη ὑπερβάλλει ἢ φαίνεται ὅτι ὑπερβάλλει τὴν φύσιν, τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ φύσις δὲν ἔχει, ὅπως ἡ τέχνη, εἰς πάσας τὰς ὄψεις τῆς καὶ εἰς πάντα τὰ δημιουργήματά της ἀποκλειστικῶς τὸ ὄραϊον ὡς σκοπὸν (ἐντεῦθεν ἢ ἀναντίρρητος παρουσία τοῦ ἀσχήμου εἰς

τὴν φύσιν ὑπὸ τὴν γοητείαν τῆς τέχνης καὶ τὸ ἄσχημον ὑπὸ τινὰ ἔννοιαν μεταμορφώνεται). Ὑπάρχουν ὁμοίως καὶ φυσικὰ φαινόμενα τῶν ὁποίων τὴν ἀνέφικτον ὠραιότητα ἀδυνατεῖ ἡ ^{τέχνη} φύσις νὰ παραστήσῃ. Ἐὰν ἀφήσωμεν τοὺς ῥήτορας καὶ τοὺς ἐκπλήκτους, λέγει ὁ Croce νὰ λέγουν ὅτι ἐν ὠραῖον δένδρον, εἷς ὠραῖος ποταμός, ἐν ὑψηλὸν ὄρος εἶναι ἀνώτερα ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς σμίλης τοῦ Μιχαήλ Ἀγγέλου καὶ ἀπὸ τὸν στίχον τοῦ Δάντη. Εἶναι βεβαίως ἀληθὲς ὅτι πολλάκις ἡ τέχνη δύναται νὰ ὑπερβάλλῃ τὴν φύσιν, ἡ ὁποία, ὡς εἶπομεν, δὲν εἶναι πάντοτε καὶ κατὰ πάντα ὠραία. Ἄλλ' εἶναι ὁμοίως ἀληθὲς ὅτι ἡ τέχνη πολλάκις ὀφείλει νὰ δηλώσῃ ἀδυναμίαν εἰς τὸ νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς τὴν φύσιν, ἐκεῖ ὅπου ἡ φύσις ἀναπτύσσει τὴν ὑπερτάτην ἁρμονίαν τῶν δυνάμεων τῆς καθ' ὅλον τὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος των, διαθέτουσα αὐτὰς ἀνά τὰς ἐκτεταμένας σκηνοθεσίας καὶ τοὺς ἀτελείωτους ὀρίζοντας τῶν τοπίων τῆς, τὰ ὁποῖα τὸ ἀνθρώπινον βλέμμα δὲν δύναται νὰ συλλάβῃ οὐδὲ ἡ χεὶρ νὰ παραγάγῃ ἐπὶ τοῦ πανίου ὁλόκληρα ἀλλὰ τμηματικῶς. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ εἰς τὴν διάννοιαν τοῦ ἀνθρώπου τὸ ὠραῖον λάμπει καθαρώτατον πρῶτον εἰς τὴν φύσιν παρὰ ἀλλαχοῦ. Ὁ πρῶτος ἀνθρώπος καὶ ὁ πρῶτος καλλιτέχνης ἀπὸ τὴν φύσιν ἔμαθαν τὸ ὠραῖον, ἀπὸ τὴν φύσιν ἔγιναν καλλιτέχναι. Ἐὰν ἡ ἀπέραντος σκηνοθεσία τῆς φύσεως δὲν ἀνεπτύσσετο πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ καλλιτέχνου, ἐὰν ἡ φύσις ἦτο βωβὴ καὶ ἄνευ χρωμάτων καὶ δὲν προσέφερεν εἰς τὰς συναρπαζομένας αἰσθήσεις τὴν ἀπόλαυσιν ἐκείνην τῶν ἤχων καὶ τῶν χρωμάτων ἡ τέχνη δὲν θὰ ἐγεννᾶτο. Ἡ τέχνη ἀναφαίνεται διὰ νὰ κρατήσῃ, ἀποταμιεύσῃ καὶ ἀνανεώσῃ τὴν φευγαλέαν στιγμὴν τῆς ὠραιότητος τῆς φύσεως καὶ τῆς βαθείας συγκινήσεως τῆς προκαλουμένης ἀπὸ ταύτην. Ἡ φύσις ἀφυπνίζει εἰς ἡμᾶς τὸ συναίσθημα τοῦ ὠραίου, τὸ ὁποῖον διεγείρει μίαν ἀτελείωτον τάσιν, μίαν ἀπεριόριστον ἀνύψωσιν, ἡ ὁποία γίνεται ἰδιαιτέρως γόνιμος εἰς τὴν τέχνην. Ὑπὸ δὲ τὴν ἐπίδρασιν ταύτης τῆς πρώτης ὠθήσεως, τούτου τοῦ πρώτου κεντρίσματος, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τινὰ ἔννοιαν εἶναι ἐξωτερικὸν καὶ συμπτωματικὸν ἀναπτύσσεται μία νέα δύναμις τοῦ πνεύματος, μία νέα ἀρετὴ αὐτοῦ, ἡ ὁποία δύναται νὰ ἀμιλλᾶται πρὸς τὴν φύσιν δημιουργοῦσα νέας μορφὰς καὶ νέους τύπους ὠραιότητος. Ἡ τέχνη ὀρμᾶται ἀπὸ τὴν φύσιν καὶ ἀντλεῖ ἀπ' αὐτὴν νέαν ὠραιότητα εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ ἀντανακλᾷ τὰ ὄνειρά της καὶ τὰ ἰδανικά της. Ἄλλ' ἡ ὠραιότης τῆς φύσεως καὶ ἡ ὠραιότης τῆς τέχνης εἶναι μεταξύ των διάφοροι καὶ ἀσύμμετροι.

Φύσις τοῦ ἔργου τέχνης.

Τρεῖς θεωρίαι ὑπάρχουν περὶ τούτου τοῦ ζητήματος : 1) Τὸ ἔργον τέχνης εἶναι μίμησις, ἀντίγραφον τῆς φύσεως. Εἰς τὴν φύσιν ἐνσαρκώνεται ἡ θεία ἰδέα. Δι' αὐτὸ δὲν δυνάμεθα νὰ ζητήσωμεν ἀλλαχοῦ παρὰ εἰς τὴν φύσιν τὴν

πηγήν τῆς ἐμπνεύσεως καὶ τὸ μέτρον τῆς ὠραιότητος. Ὅσον δὲ περισσότερον τὸ ἔργον τέχνης προσεγγίζει πρὸς τὴν φυσικὴν τελειότητα τόσο τοῦτο εἶναι ὠραιότερον. Φυσικά, ἡ φύσις εἶναι πάντοτε τελειότερα ἢ δὲ τέχνη ἀτελὲς ἀντίγραφον. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ φύσις εἶναι καὶ αὐτὴ ἀτελὲς ἀντίγραφον τῶν θείων ἰδεῶν, ἡ τέχνη, ὡς μίμησις τῆς φύσεως, εἶναι ἀντίγραφον τοῦ ἀντιγράφου, σκιὰ τῆς σκιᾶς (Πλάτων). Ἡ καταδίκη τῆς τέχνης, ἡ ὁποία διατυπῶνται εἰς τὴν πλατωνικὴν Πολιτείαν εἶναι ἐπακολούθημα τοῦ μιμητικοῦ χαρακτήρος τῆς τέχνης, τὸν ὁποῖον ὁ Πλάτων δίδει εἰς αὐτὴν καὶ τῆς καταπτώσεως ἡ ὁποία ἐνυπάρχει εἰς κάθε μίμησιν. Ἄλλ' ὁ Πλάτων ὁ ὁποῖος ἀφιέρωσεν εἰς τὰς Μούσας τὴν Ἀκαδημίαν του παρέμεινεν ἄρκετὰ ποιητῆς διὰ νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἡ τέχνη ἂν καὶ ἐλατήριον καταπτώσεως εἶναι καὶ κέντρον καὶ ὤθησις πρὸς ἀνύψωσιν καὶ εἰς τὴν μουσικὴν πράγματι εἶδεν οὗτος μίμησιν οὕτως εἰπεῖν ἀνιούσαν. 2) Τὸ ἔργον τέχνης εἶναι δημιουργία. Ὁ καλλιτέχνης ἂν καὶ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ λαμβάνῃ τὴν ἐμπνευσίν του ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικὸν κόσμον, ἀπὸ τὴν αἰσθητὴν καὶ τὴν πνευματικὴν φύσιν, ποτὲ δὲν ἀντιγράφει, δὲν εἶναι φωτογράφος οὔτε τῆς φύσεως οὔτε τοῦ ἑαυτοῦ του. Ὁ καλλιτέχνης δίδει ζωὴν, φέρει εἰς τὸ εἶναι νέους κόσμους τοὺς ὁποῖους δὲν συναντῶμεν εἰς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὑπάρχει. Ἡ καλλιτεχνικὴ λέξις εἶναι δημιουργὸς λέξις, ἡ ὁποία ὑπερβαίνει πάντοτε τὰ στοιχεῖα καὶ τὰς συμπτωματικὰς αἰτίας, τὰ ὁποῖα ἐκίνησαν τὸν καλλιτέχνην νὰ τὴν ἐκφράσῃ (Fichte, Stefanini). 3) Τὸ ἔργον τέχνης δὲν εἶναι οὔτε καθαρὰ μίμησις οὔτε καθαρὰ δημιουργία. Κατὰ ταύτην τὴν θεωρίαν, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι δύναται νὰ γίνῃ δεκτὴ, τὸ ἔργον τέχνης περιέχει τὴν πραγματικότητα τῆς φύσεως, ἀλλὰ μεταμορφωμένην, μετουσιωμένην διὰ τῆς ζωηρᾶς φαντασίας τοῦ καλλιτέχνου. Θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπη κανεὶς ὅτι εἰς τὸ ἔργον τέχνης ὑπάρχει μόνον τὸ φαινόμενον τῆς πραγματικότητος, ἐπειδὴ ἡ οὐσία της ἐξαφανίζεται καὶ ἀντικαθίσταται διὰ τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς τοῦ καλλιτέχνου. Κατὰ ταῦτα τὸ ἔργον τέχνης δὲν εἶναι μόνον ἐξιδανίκευσις τῆς φύσεως, ἀλλὰ πρὸ παντὸς εἶναι σημεῖον ὄρατὸν τῆς ποιητικῆς ἐμπειρίας τοῦ καλλιτέχνου, δηλαδὴ τῆς ἐνοράσεώς του, ὅπως οὗτος τὴν ἔζησεν ἐσωτερικῶς (Maritain). Ὡς πρὸς τὴν θέσιν ὅτι ἡ τέχνη εἶναι μίμησις αἱ γνῶμαι διαφέρουν.

Πολλάκις ἡ θεωρία περὶ μιμήσεως τῆς τέχνης ἠλέγχθη ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀναφαίνεται. Εἶναι δυνατὸν ἡ μίμησις νὰ ἀδυνατῇ νὰ ἀποδώσῃ τὸ ὠραῖον τῆς φύσεως καὶ μάλιστα νὰ μὴ χρησιμοποιῆται ἡ μίμησις εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς μουσικῆς καὶ τοῦ χοροῦ· ἀλλὰ κανεὶς δὲν δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ ὅτι ὑπάρχει πυρὴν μιμήσεως εἰς τὴν πλαστικὴν ζωγραφικὴν καὶ ποίησιν. Τὰ πράγματα ὁμιλοῦν. Ἡ παλαιστάτη τέχνη τὴν ὁποίαν γνωρίζομεν, ἡ παλαιολιθικὴ, χαρακτηρίζεται διὰ τινος καταπληκτικῆς φυσικῆς μιμήσεως (naturalismus). Ἀπὸ τὸν σύνδεσμον τοῦ ἀνθρώπου τούτου μὲ τὴν φύσιν προέρχεται ἡ μίμησις τοῦ δεδομένου τῆς φύσεως. Ἡ τέχνη βεβαίως

τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς ὡς καὶ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ τέχνη εἶναι μεμακρυσμένη ἀπὸ τὴν φύσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν αἰγαιακὴν - μινωϊκὴν ἐποχὴν γίνεται νατουραλιστικὴ καὶ κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν δέχεται πάλιν τὴν φύσιν. Ταύτην τὴν ἀντίθεσιν, ἡ ὁποία ἀνήκει εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας ὅσον ἀφορᾷ τὴν τέχνην δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν μέχρι τοῦ impressionismus καὶ expressionismus τῶν ἡμερῶν μας. Διὰ πᾶσαν νατουραλιστικὴν τέχνην ἡ φύσις εἶναι τὸ μέγα πρότυπον. Πόσον πιστῶς ἐμιμήθη ὁ Düger καὶ τὴν λεπτομέρειαν τῆς φύσεως! Ὁρθῶς λοιπὸν δύναται κανεὶς νὰ προβάλῃ τὴν θεωρίαν τῆς μιμήσεως. Ὅστις ἀπεικονίζει ἐν ὄν καὶ παριστᾷ τυπικὸν ἢ ἀτομικὸν ὄν, μιμεῖται. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ δὲν πρόκειται περὶ ἀντιγραφῆς τῆς φύσεως. Κάθε καλλιτέχνης ἀναλαμβάνει μίαν ὕλην τοῦ ἐξωτερικοῦ ἢ τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου, ἀναπλάσσει περαιτέρω αὐτὴν διὰ τῆς φαντασίας του εἰς ἐλευθέραν μορφήν, ἐπεξεργάζεται αὐτήν, μεταμορφώνει αὐτὴν κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ζολᾶ : ἐν ἔργον τέχνης εἶναι τεμάχιον - φύσις, παρατηρούμενον ἀπὸ μίαν ἰδιοσυγκρασίαν. Λοιπὸν κατὰ τῆς κλασσικῆς ἐννοίας τῆς μιμήσεως παρατηροῦνται τὰ ἑξῆς : ὅτι ἡ τέχνη εἶναι πάντοτε ἐκτέλεσις τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ὄχι μίμησις τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἡ τέχνη δὲν ἀντιγράφει τὴν φύσιν ἀλλὰ δημιουργεῖ ἰδικήν της φύσιν. Καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ καλλιτεχνικὴ παράστασις φαίνεται ὅτι εἶναι προσκεκολλημένη εἰς αἰσθητὸν πρότυπον, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔχει ἀξίαν εἰς ταύτην τὴν παράστασιν ὡς τέχνην, δὲν εἶναι τὸ εἰκονιζόμενον, ὡς τοιοῦτον, ἀλλ' ὁ τόνος, τὸ ὕφος, τὸ πῶς τῆς ἀπεικονίσεως. Κατὰ ταῦτα καὶ ἡ μᾶλλον ρεαλιστικὴ τέχνη, ἐὰν ἐπιτυχάνῃ ὡς τέχνη, εἶναι πάντοτε μεταμόρφωσις καὶ πάντοτε τέχνη καθαρὰ ἀποβάλλουσα κάθε ρεαλιστικὸν ἔχνος παραστάσεως. Ἀλλ' ὅμως ἂν καὶ καθαρὰ ἡ τέχνη δὲν δύναται νὰ εἶναι κενή· ὀφείλει νὰ γίνεται εἰς ἓνα κόσμον συνηρημένον, ὠργανωμένον κατὰ ἰδίους ἐσωτερικοὺς ρυθμοὺς καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν ἐννοίαν εἰς καλλιτεχνικὸς ρεαλισμὸς εἶναι πάντοτε οὐσιώδης εἰς κάθε ἐπιτυχῇ ἐκτέλεσιν ἔστω καὶ ἀφρημένην καὶ μεταμορφωμένην. Ἀλλ' ἐὰν τὸ μιμητικὸν στοιχεῖον εἶναι ἀπαραίτητον εἰς τὴν τέχνην δὲν εἶναι καὶ τὸ μόνον. Ἡ τέχνη δὲν ἐξαντλεῖται μὲ αὐτό. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἐὰν ἡ τέχνη δημιουργῇ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον προηγουμένως δὲν ὑπῆρχε, μὲ αὐτοὺς τοὺς χαρακτῆρας μὲ τοὺς ὁποίους ἡ τέχνη τὸ ἀπεικονίζει καὶ τὸ παριστάνει, ἡ δημιουργία της εἶναι πάντοτε μεταφορικὴ, σχετικὴ, δὲν εἶναι ἀπόλυτος, ἐπειδὴ οὐδέποτε εἶναι δημιουργία ἐκ τοῦ μηδενός.

Σχέσις τῆς τέχνης πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ πρὸς τὰς ἄλλας πνευματικὰς ἐκδηλώσεις. Τέχνη καὶ ἠθικὴ.

Ἐνῶ ἡ κλασσικὴ σκέψις ὑποστηρίζει τὴν στενὴν ἐνωσιν ὠραίου καὶ ἀγαθοῦ, ἡ νεωτέρα σκέψις δέχεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον μεγαλυτέραν διάκρισιν τῶν ἐνεργειῶν τοῦ πνεύματος, ἔφθασε δὲ εἰς τὸ σημεῖον νὰ διακη-

ούξη τὴν θεοποίησιν τῆς τέχνης, ἀπαλλάττουσαν ταύτην ἀπὸ κάθε ἠθικὸν καὶ νομικὸν κανόνα καὶ ἀποχωρίζουσα ἀπὸ τὴν ἐνότητα τοῦ προσώπου ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν προέλευσίν της. Ἦτο δὲ ἡ τέχνη πρόσφορος διὰ ταύτην τὴν προοπτικὴν· διότι ἂν καὶ ἔχει ὁ καλλιτέχνης τοὺς τεχνικούς του κανόνας, θὰ ἐφαίνετο ὅτι πνίγεται ὅταν θὰ ἐπεβάλλετο εἰς αὐτὸν ὁ χαλινὸς κάποιου νόμου, ὁ ὁποῖος νὰ προέρχεται ἀπὸ ἓνα μὴ ἰδικόν του κόσμον, ὅπως εἶναι ὁ κόσμος τῆς ἠθικῆς προστακτικῆς ἢ τὸ χειρότερον ἀκόμη, ὅπως εἶναι ὁ κόσμος τῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως. Ἡ τέχνη, ἡ ὁποία διατάσσεται ἀπὸ τὴν μπαγκέταν τοῦ ἠθικολόγου ἢ τοῦ πολιτικοῦ, φαίνεται ὅτι εἶναι προωρισμένη εἰς ἀποτυχίαν ἐπειδὴ ἡ μεγαλοφυῆς ἔμπνευσις, ἡ ὁποία εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς τέχνης, εἶναι κατ' οὐσίαν ἐλευθέρη. Ἡ νεωτέρα αὕτη ἐξύψωσις τῆς τέχνης φθάνει εἰς τὸν κολοφῶνά της ἰδίᾳ κατὰ τὴν ρωμαντικὴν, ὡς εἶδομεν, ἐποχὴν καὶ κατὰ τὸν μετὰ τὸν Κάντιον ἰδεαλισμόν. Κατὰ τὸν ρωμαντισμόν ἡ τέχνη εἶναι ἀποκάλυψις τοῦ ἀπολύτου, τὸ δὲ αἰσθητικῶς ζῆν εἶναι ἡ ὑψίστη μορφή τῆς ζωῆς. Κατὰ δὲ τὸν Gentile ἡ τέχνη εἶναι τὸ στοιχεῖον τῆς καθαρᾶς ὑποκειμενικότητος ὅπου τὸ ὑποκείμενον, ὁ καλλιτέχνης, ἀναπτύσσει τὴν ἀπόλυτον καὶ ἀπεριόριστον ἐλευθερίαν του ἀπηλλαγμένην ἀπὸ τοὺς σκληροὺς νόμους τῆς ζωῆς. Εἰς ταύτην τὴν ἐξύψωσιν τῆς τέχνης ὑπάρχει δόσις ἀληθείας καὶ μία ὑπερβολικὴ ἀναμφιβόλως ἀντίδρασις κατὰ τῶν ψευδῶν ἠθικολογιῶν, αἱ ὁποῖαι θέλουν νὰ ὑποτάξουν τὴν τέχνην ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ἠθικῆς ἢ τῆς πολιτικῆς καὶ αἱ ὁποῖαι λησμονοῦν τὴν εἰδικὴν πρωτοτυπίαν της καὶ τὴν καθιστοῦν ἀπλοῦν ὄργανον· ἡ τέχνη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἠθικῆς ἢ τῆς δικτατορίας. Διὰ νὰ εὕρωμεν κάποιαν λύσιν τοῦ προβλήματος πρέπει νὰ φθάσωμεν εἰς μίαν ἁρμονικὴν σύνθεσιν τῶν ἐξῆς δύο ἀπόψεων, νὰ συνθέσωμεν δηλαδὴ ἁρμονικῶς τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὴν εἰδικότητα τῆς τέχνης ὡς πρὸς τὰς ἄλλας πνευματικὰς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὴν ἀδιάλυτον ἐνότητα τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος εἰς τὴν ὁποίαν ἔχει τὰς ρίζας της κάθε ἐνέργεια. Ἡ πρωτοτυπία τῆς τέχνης προέρχεται ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον οὐσιωδῶς τὴν χαρακτηρίζει, ἀπὸ τὸ στοιχεῖον τῆς μορφῆς. Ὅ,τι εἶπομεν ἀνωτέρω περὶ τῆς φύσεως τῆς τέχνης μᾶς ἐπιτρέπει νὰ καθορίσωμεν τοῦτο τὸ οὐσιῶδες στοιχεῖον διὰ τοῦ ὁποῖου ὁ καλλιτέχνης αἰσθάνεται τὸ περιεχόμενον καὶ τὸ ἐκφράζει δι' αἰσθητῶν μέσων. Ἐφθάσαμεν δηλαδὴ εἰς τὸ σημεῖον νὰ διακρίνωμεν περιεχόμενον καὶ μορφήν. Ἄς ἐμμείνωμεν ὀλίγον εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο τὸ ὁποῖον θεωρεῖται ὡς κεντρικόν τῆς αἰσθητικῆς. Περιεχόμενον εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὁ ποιητὴς ψάλλει, ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν ὁ ζωγράφος ζωγραφίζει ἐπὶ τοῦ πανίου. Μορφή εἶναι ἡ μεγαλοφυῆς προσωπικὴ ἐνόρασις, ἡ ὁποία ἐμψυχώνει τὴν τεχνικὴν καὶ μεταμορφώνει τὸ περιεχόμενον. Περιεχόμενον δηλαδὴ εἶναι ὁλόκληρος ὁ κόσμος ὁ ἐξωτερικὸς καὶ ὁ ἐσωτερικός, ὁ πνευματικὸς, ὁ ἱστορικὸς, τὸν ὁποῖον ὁ καλλιτέχνης αἰσθάνεται καὶ ζῆ καὶ ἐκφράζει. Μορφή δὲ ὁ καλλιτέχνης, ἡ προσωπικότης του, ἡ ἐνέργειά

του, ἡ ἐνόρασις του, ἡ φαντασία του, ^{καὶ} τὰ συναισθηματῶ^{μελέη} του, ἡ ἔκφρασις του καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐκφράσεώς του. Μὲ ἄλλας λέξεις περιεχόμενον εἶναι πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ εἶναι ἀντικείμενον αἰσθητικῆς παραστάσεως ἢ ἐκφράσεως, μορφή δὲ ὁ αἰσθητικὸς τρόπος τῆς μεταμορφώσεως τοῦ περιεχομένου. Ἐκ ταύτης τῆς διακρίσεως προῆλθεν καὶ ἡ διάκρισις τῆς αἰσθητικῆς τῆς μορφῆς καὶ τῆς αἰσθητικῆς τοῦ περιεχομένου. (Ὁ Κάντιος ἤθελε νὰ εὔρη τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ αἰσθητικοῦ ἀντικειμένου μόνον εἰς τὴν μορφήν τούτου. Κατὰ τὴν ὑποκειμενικὴν του ἐρμηνείαν τοῦτο τὸ γνώρισμα ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἡ μορφή ἐμφανίζεται ὡς σκόπιμος, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἀποβλέπη εἰς ὠρισμένον σκοπὸν. Μόνον μία τοιαύτη ὠραιότης εἶναι κατὰ τὸν Κάντιον ἐλευθέρᾳ ὠραιότης. Τὰς γνώμας τοῦ Καντίου ἀκολουθοῦντες ὁ Herbart καὶ πρὸ παντὸς ὁ μαθητὴς τούτου Zimmermann καὶ νεωστὶ ὁ Hanslik, ἐδημιούργησαν τὴν αἰσθητικὴν ὡς ἐπιστήμην τῆς μορφῆς, ὡς διδασκαλίαν τῶν εὐαρέστων μορφῶν. Ἡ αἰσθητικὴ τῆς μορφῆς ὑποστηρίζει ὅτι ἡ αἰσθητικὴ ἀξία τοῦ ἔργου τέχνης στηρίζεται ἐπὶ τῆς μορφῆς. Ἡ ὠραιότης ἔγκειται εἰς τὴν μορφήν, μάλιστα ὠραιότης εἶναι ἡ μορφή, ἔκφρασις μουσικῶς πάλλουσα, ἁρμονία γραμμῶν, χρωμάτων, εὐχάριστον σύμπλεγμα ρυθμῶν. Ἡ μορφή εἶναι μία ὅλως ἰδιαιτέρα ἔκφρασις, ἡ ὁποία ἔχει τόσον ἰδιάζοντα χαρακτηριστὰ ὥστε νὰ διαφοροποιῆται ἀπὸ κάθε ἄλλο εἶδος ἐκφράσεως. Ἡ φαντασία τοῦ καλλιτέχνου πλανᾶται ἐλευθέρᾳ καὶ κυρίαρχος ἀνὰ πᾶν πραγματικὸν καὶ ἀνὰ πᾶν νοητὸν καὶ μὲ τὴν μαγικὴν τῆς ράβδον μεταμορφώνει εἰς δημιουργήματα πάλλοντα ἀπὸ ὠραιότητα ὅ,τι δήποτε ἐγγίζει. Οὐδὲν ὄριον δύναται νὰ ἐπιβληθῆ εἰς αὐτήν. Ἡ δημιουργία εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸ περιεχόμενον, δὲν εὐρίσκεται εἰς ἐκεῖνο ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἡ τέχνη λαμβάνει ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον παριστᾷ, λέγει, ἐκφράζει, ἀλλ' εἰς τὴν μορφήν, εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐκφράσεως. Τὸ περιεχόμενον κατ' οὐδένα τρόπον περιορίζει τὴν ἔκφρασιν, ἡ ὁποία εἶναι πάντοτε δημιουργὸς εἴτε παριστᾷ εἴτε ἀναπαριστᾷ. Ἐὰν λοιπὸν ὑπὸ τὸ περιεχόμενον νοεῖται κάθε πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἔχει ὑπαρξιν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὴν μορφήν, τοῦτο τὸ πρᾶγμα, τὸ περιεχόμενον, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ, ὡς συστατικὸς παράγων τοῦ ἔργου τέχνης, εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν τέχνην. Δύναται τοῦτο καλῶς νὰ εἶναι τὸ προηγούμενον ἢ ἡ προϋπόθεσις τῆς τέχνης, ὡς π.χ. ἡ ζωὴ μὲ τὸ πολυσύνθετον τῶν στοιχείων τῆς καὶ τῶν ἀπόψεών τῆς, ζωὴ σκέψεως καὶ ζωὴ δράσεως, μὲ τὰ ἰδανικά τῆς καὶ τὰ πάθη τῆς, μὲ τοὺς ἔγωισμούς τῆς καὶ τοὺς ἡρωισμούς τῆς, μὲ τὰς σκληρότητάς τῆς καὶ τὰ μεγαλεῖά τῆς, μὲ τὸ τραγικὸν καὶ τὸ κωμικὸν τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν εἰς αὐτά. Ἀλλὰ ταῦτα τὰ περιεχόμενα τῆς ζωῆς δὲν εἶναι αἰσθητικῶς τίποτε ἔφ' ὅσον δὲν τὰ ἐκφράζη ἡ φαντασία τοῦ καλλιτέχνου. Ἡ μορφή εἶναι τὸ πᾶν εἰς τὴν τέχνην, ἡ ὠραιότης δὲν γεννᾶται ἀπὸ τὸ περιεχόμενον.

Ἡ αἰσθητικὴ τοῦ περιεχομένου πάλιν λέγει ὅτι ἡ ἐκτίμησις τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου τέχνης καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ ἐπίδρασις ἐπὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου δὲν

ἐξαρτᾶται μόνον ἀπὸ τὴν μορφήν. Βεβαίως τυπικαὶ σχέσεις, ὡς ἁρμονία, ἀναλογία, ἀντίθεσις κλπ., ἢ τήρησις ὠρισμένων τυπικῶν κανόνων, πρὸ πάντων ἢ ἐνότης εἰς τὴν πολλαπλότητα, δηλαδὴ τεχνικὴ καὶ σύνθεσις ἀποτελοῦν τὴν προϋπόθεσιν διὰ τὴν αἰσθητικὴν ἐντύπωσιν καὶ ἀναμφιβόλως αἱ τοιαῦται τυπικαὶ ἀξίαι πρέπει νὰ ἐνυπάρχουν εἰς τὸ ἔργον τέχνης. Ἄλλ' αὐταὶ μόνον δὲν ἀρκοῦν νὰ κάμουν τὸ ἔργον τέχνης. Τὸ περιεχόμενον, ἢ ἀφθονία τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ ἐσωτερικοῦ κόσμου, αἱ ἰδέαι, αἱ θεμελιώδεις σκέψεις, οἱ χαρακτῆρες κλπ. τὰ ὁποῖα γίνονται μορφαὶ καὶ παριστάνονται, ἀποτελοῦν τὴν ἀναγκαίαν συμπλήρωσιν. Ὅρθῶς λέγει ὁ Rückert: Τί εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κάμνει ἐν ποίημα ὠραῖον; Οἱ στίχοι; Ὁχι. Πρέπει μορφή καὶ ψυχὴ ἐπικαίθως νὰ συζευχθοῦν. Παραπλεύρως καὶ ὑπεράνω τῶν ἀξιῶν τῆς μορφῆς ἴστανται αἱ ὑλικά ἀξίαι, ἢ ἀξία τοῦ ἀντικειμενικοῦ περιεχομένου τοῦ ἔργου τέχνης. Οὕτω ἐναντι τῆς μονομεροῦς τυπικότητος ἔχει δικαίωμα νὰ ἴσταται ἡ αἰσθητικὴ τοῦ περιεχομένου, ὅσον διάφορος καὶ ἂν εἶναι εἰς τὰς λεπτομερείας ἢ διαμόρφωσίς της. Ἡ αἰσθητικὴ τῶν ἰδεῶν διισχυρίζεται ὅτι τὸ ἔργον τέχνης φέρει εἰς παράστασιν μίαν ἰδέαν. Ὁραῖον εἶναι ἐν ἀντικείμενον ὄχι διὰ τῆς συμμετρίας τῶν μερῶν του, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνσαρκώνει μίαν ἰδέαν. Ὁ αἰσθητὸς κόσμος εἶναι ἐν διατεταγμένον, διαμορφωμένον ἔργον τέχνης, καὶ εἶναι ὠραῖον ἐπειδὴ εἶναι ἀπεικόνισμα τοῦ νοητοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν. Ὁ νεοπλατωνισμὸς τῆς Ἀναγεννήσεως, ὁ Shaftesbury, πρὸ πάντων ἢ ρωμαντικὴ αἰσθητικὴ τοῦ W. Schlegel καὶ τοῦ Schelling, ὁ Ἐγελος, ὁ Goethe, ὁ Schopenhauer καὶ ἄλλοι εἶναι ὁπαδοὶ ταύτης τῆς ἀντιλήψεως. Κατὰ τὸν Schopenhauer τὸ ὠραῖον εἶναι ἡ παράστασις τῆς πλατωνικῆς ἰδέας, κατὰ τὸν Schlegel ἡ συμβολικὴ παράστασις τοῦ ἀτελευτήτου, κατὰ τὸν Schelling τὸ ὠραῖον εἶναι ἡ παράστασις τοῦ ὑπεραισθητοῦ ἐν τῷ αἰσθητῷ φαινομένῳ, ἀνταύγεια τοῦ θείου. Κατὰ τὸν Ἐγελον τὸ ἀπόλυτον ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τῆς τέχνης, ἢ ὁποία εἶναι σημεῖον, στιγμὴ τοῦ ἀπολύτου. Ἡ σύζευξις μορφῆς καὶ περιεχομένου εἶναι τόσον στενὴ, ὥστε ὁ Martin Deutinger ἀπορρίπτει τὸ ζήτημα ἔὰν τὸ ὠραῖον ἔγκειται εἰς τὴν μορφήν ἢ εἰς τὸ περιεχόμενον ὡς γεννῶν σύγχυσις. Εἰς τὸ τέλειον ἔργον τέχνης μορφή καὶ περιεχόμενον ἀποτελοῦν ἀχώριστον ἐνότητα. Τὸ περιεχόμενον ὡς ὑλικὸν τὸ ὁποῖον διαπλάττει ὁ καλλιτέχνης λαμβάνει οὗτος ἀπὸ τὸν πραγματικὸν κόσμον, ἀπὸ τὴν ἱστορίαν, ἀπὸ τὴν ζωὴν, καὶ τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ διαπερασθῇ καὶ νὰ ζωογονηθῇ ἀπὸ τὰς ὑψηλοτέρας βλέψεις τοῦ καλλιτέχνου. Ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ζωογόνον πνοὴν καὶ ὑπὸ τὸ συναίσθημα τοῦ ὠραίου, τὸ ὁποῖον εἶναι συναίσθημα τοῦ ἀπειρου, καὶ τὸ ὁποῖον πάλλει εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ καλλιτέχνου καὶ τὰ ἐκφραστικὰ μέσα καθαρίζονται ἀπὸ κάθε τραχύτητα, ἀπαλλάσσονται ἀπὸ κάθε δυσαρμονίαν καὶ συγχωνεύονται εἰς μίαν ἁρμονίαν τόνων ἐντὸς τῆς λαμπρότητος τῆς μορφῆς. Ἡ ὕλη ἀπογυμνώνεται ἀπὸ τὸ ξενικόν της καὶ τὸ ἐξωτερικόν της, ἀπὸ τὴν ἀπρόσιτον ὑλικότητά της, ἀποβάλλει τὴν ἀκαμψίαν της καὶ διαπερᾶ-

ται καὶ ἐπενδύεται ἀπὸ τὴν ὑψηλὴν πνευματικότητα τῆς ὠραιότητος. Ἡ τέχνη οὕτω ἀρνεῖται τὴν ὕλην, ἢ ὁποῖα εἶναι ἀπαραίτητος δι' αὐτήν, ἀντιδρῶ κατὰ ταύτης. Καὶ ἀπὸ ταύτην τὴν ἄποψιν ἢ γλυπτικὴ εἶναι ὁ ἐκφραστικώτερος τρόπος τῆς τέχνης, ἀφοῦ τὸ κύριον ἔργον τοῦ γλύπτου εἶναι τὸ νὰ ἀφυλοποιήσῃ (dématérialiser) τὰ μᾶλλον ὀγκώδη καὶ τὰ μᾶλλον ἀδρανῆ ὑλικά, διὰ νὰ κάμῃ νὰ ἀναβλύσῃ ἢ ζωὴ καὶ ἢ σκέψις. Ὡς ἐκ τούτου ἡ τέχνη εἶναι ἢ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον οὗτος παλαίει κατὰ τῆς καταπιέσεως τῆς ὑλικότητος, διὰ νὰ ὑψωθῇ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἑαυτοῦ του, ἐφ' ὅσον ἐνσαρκώνει τὸ πνεῦμα (Le Senne). Διὰ τῆς πεφωτισμένης ἐνεργείας τῆς ὑπὸ τοῦ πάθους τοῦ ὠραίου κατεχομένης συνειδήσεως τοῦ καλλιτέχνου, τὸ περιεχόμενον λαμβάνει τὴν προσήκουσαν μορφήν. Ἡ δὲ πλήρης ἐξίσωσις τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς μορφῆς εἰς μίαν τελείαν σύνθεσιν εἶναι τὸ ἰδανικὸν τῆς τέχνης, τὸ ὁποῖον ἐπιδιώκεται καὶ πολλάκις ἐπιτυγχάνεται εἰς τὰ ἀριστουργήματα. Μορφή λοιπὸν καὶ περιεχόμενον, ὕλη καὶ ἐκφρασις, τεχνικὴ καὶ ἔμπνευσις συγχωνεύονται καὶ εἶναι πολλάκις δύσκολον νὰ χαράξωμεν τὴν γραμμὴν τοῦ διαχωρισμοῦ. Ἡ διάκρισις ὁμως μορφῆς καὶ περιεχομένου ἰσχύει καὶ μᾶς δίδει τὴν δυνατότητα νὰ λύσωμεν τὸ πρόβλημα τέχνη καὶ ἠθικὴ. Ἐὰν θέσωμεν τὴν ψυχὴν τῆς τέχνης εἰς τὴν ἐκφραστικὴν πρωτοτυπίαν, ἐξασφαλίζομεν πλήρως τὴν αὐτονομίαν τῆς τέχνης καὶ τὴν διάκρισιν τῆς ἀπὸ τὰς ἄλλας μορφὰς τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Τὸ μέτρον διὰ νὰ μετρήσωμεν τὴν ἀξίαν ἑνὸς ἔργου τέχνης δὲν εἶναι ὁ ἠθικὸς κανὼν ἢ ἡ ἐπιστημονικὴ ἀκρίβεια, ἀλλ' ἡ ἀξία τῆς ἐκφραστικῆς δυνάμεως. Δηλαδή ἄλλο εἶναι τὸ κριτήριον τοῦ ὠραίου καὶ ἄλλο τὸ κριτήριον τοῦ ἠθικοῦ ἢ τοῦ ἀγαθοῦ. Διὰ νὰ κρίνωμεν τὸ ἔργον τέχνης δὲν λαμβάνομεν ὑπ' ὄψιν οὔτε τὸν βαθμὸν τῆς ἠθικότητος τῆς βουλήσεως τοῦ καλλιτέχνου οὔτε τὴν ἐξίσωσιν τοῦ περιεχομένου πρὸς τὸν ἠθικὸν κανόνα, ταῦτα εἶναι δι' ἡμᾶς διάφορα, ἀλλὰ τὴν ἐκφραστικὴν ἀξίαν. Ἄλλ' αὐτὴ ἡ διεκδίκησις τῆς αὐτονομίας τῆς τέχνης δὲν σημαίνει καὶ διαζύγιον ἢ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἠθικὴν. Ἡ τέχνη βεβαίως εἶναι καθ' ἑαυτὴν τέχνη καὶ ὄχι ἠθικὴ. Ἄλλ' ὡς ἐνέργεια τοῦ πνεύματος ἡ τέχνη δὲν δύναται νὰ εἶναι μακρὰν ἀπὸ μίαν ἰδιάζουσαν τοῦ πνεύματος ἰδιότητα ἢ ὁποῖα εἶναι ἡ ἠθικότης. Ἡ τέχνη δὲν δύναται νὰ εἶναι ἐπέκεινα τοῦ ἠθικοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ὡς ἐὰν νὰ ὑπάρχη μέρος τοῦ κόσμου τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου τὸ ὁποῖον νὰ εὑρίσκεται εἰς αὐτὸ τὸ ἐπέκεινα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ· τοιοῦτο μέρος ἔξω ἀπὸ τὸ πνεῦμα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν ὕπαρξιν εἶναι τὸ μηδέν. Ἐκτὸς τούτου κάθε ἐνέργεια τείνει πρὸς ἕνα σκοπὸν, πρὸς πραγμάτωσιν μιᾶς ἀξίας ἐν τῷ κόσμῳ. Αὕτη ἡ τάσις εἶναι συμφυῆς μετὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν καὶ ἀποτελεῖ τὸ συστατικὸν ταύτης, ἄνευ δὲ ταύτης τῆς τάσεως ἡ ἀνθρωπίνη ἐνέργεια δὲν θὰ ἐνεφανίζετο καὶ δὲν θὰ ἀνεπτύσσετο. Ἡ δὲ ἠθικότης εἰς τὴν ὁποῖαν ἡ τάσις αὕτη ζῆ καὶ συγκεκριμενοποιεῖται εἶναι ἡ ἐνδοτάτη καὶ ἀνεξάλειπτος ἀρχὴ τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος. Ἐπο-

μένως τὸ ἔργον τέχνης δὲν δύναται νὰ εἶναι φωτογραφικὴ παραγωγὴ παντὸς ὅ,τι ὑπάρχει καὶ συμβαίνει εἰς τὸν κόσμον καὶ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, δὲν δύναται νὰ συγκεντρῶνῃ ἀδιακρίτως καὶ παθητικῶς πάσας τὰς σκιὰς καὶ πάσας τὰς αἰσχροτήτας των. Κόσμος ὁ ὁποῖος δὲν ἀνυψώνεται εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ καλλιτέχνου δὲν θὰ εἶναι ποτὲ ἀντικείμενον αἰσθητικῆς παραστάσεως. Δι' αὐτὸ στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς διακρίσεως μορφῆς καὶ περιεχομένου δεχόμεθα ὅτι τὸ περιεχόμενον ὑπόκειται ἀναγκαίως ὑπὸ τὸ κριτήριον τῆς ἠθικῆς ἐκτιμήσεως. Κατὰ ταῦτα δύναται νὰ εἴπῃ κανεὶς ὅτι ὁ καλλιτέχνης οὗτος ἐκφράζεται καλῶς, καὶ ἐπομένως εἶναι καλλιτέχνης, ἀλλὰ λαμβάνει ὡς ἀντικείμενον τῆς τέχνης του περιεχόμενα τὰ ὁποῖα δὲν ἐνσαρκώνουν καθαρὰς ἀξίας. Δι' αὐτὸ παράγει ἔργον παντελῶς ἀπρεπές, μὴ φερόμενος ὡς ἀνθρώπινον ὄν τὸ ὁποῖον εἶναι οὐσιωδῶς ἠθικόν. Ἡ πρόθεσις τοῦ καλλιτέχνου, τὸ περιεχόμενον τοῦ καλλιτεχνικοῦ του λόγου καὶ νὰ κοινωνικὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἔργου του ὑποβάλλονται ἄμεσα ὑπὸ τὸ κριτήριον τῆς ἠθικῆς. Νὰ ἐκθειάζωμεν τὸ κακὸν μὲ τὴν γοητείαν τοῦ καλλιτεχνικοῦ λόγου σημαίνει νὰ συμβάλλωμεν εἰς τὴν διάδοσιν του καὶ ἐπομένως νὰ κάμωμεν ἔργον καλλιτεχνικῶς ἀρνητικόν· διότι ἐὰν τὸ περιεχόμενον εἶναι ἀνήθικον ἢ αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις εἶναι σκοτεινὴ καὶ βλαβερὰ. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δὲν ἀπολαύει γαλήνιον μὲ ὄλην του τὴν πληρότητα, ἀλλ' εἶναι ἠναγκασμένον νὰ ἔχῃ ἐπιφυλάξεις· διότι τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι καθαρὰ αἰσθητικότης, ἀλλ' εἶναι καὶ οὐσιωδῶς ἠθικότης, θρησκευτικότης, φιλοσοφικότης. Μόνον τὸ ἔργον τέχνης, τὸ ὁποῖον ἱκανοποιεῖ ἁρμονικῶς ταύτας τὰς ἀπαιτήσεις, παρέχει καθαρὰν χαρὰν καὶ αἰσθητικὴν συναρπαγὴν πλήρη καὶ ἀπόλυτον. Μὲ ἀπλουστέρας λέξεις δύναται νὰ εἴπῃ κανεὶς ὅτι ἡ καλλιτεχνικὴ ἐνέργεια ἂν καὶ εἶναι αὐτόνομος καὶ ἔχει ἴδιον ἀξίωμα, εἶναι ἀνθρωπίνη ἐνέργεια καὶ δὲν δύναται νὰ μὴ εἶναι τοιαύτη· καὶ ὡς τοιαύτη δὲν δύναται νὰ ἀποφύγῃ τὸν ἔλεγχον τῆς ἠθικῆς. Διάκρισις τέχνης καὶ ἠθικῆς ναί, ἀλλ' ὄχι χωρισμός, διότι ἄλλως θὰ πρέπη νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ παράλογον συμπέρασμα ὅτι ὁ καλλιτέχνης δὲν εἶναι ἀνθρώπος, ἀλλ' ὑπάνθρωπον ἢ ὑπεράνθρωπον ὄν. Ἐλέχθη μὲ πολλὴν ἐλαφρότητα ὅτι θὰ ἦτο ἐξαιρετικὸν πρᾶγμα ἡ τέχνη νὰ μὴ ὑπηρετῇ κανένα σκοπόν, ὅτι πρέπει νὰ εἶναι τὸ καθαρὸν ἀνωφελές, διὰ νὰ εἶναι ἀληθῶς ἐλευθέρου. Τοῦτο καταντᾷ νὰ σημαίνῃ ὅτι ἡ ἐλευθερία διὰ νὰ εἶναι ἐλευθερία πρέπει νὰ εἶναι ἀνωφελής· τὸ ἀνωφελές τῆς ἐλευθερίας. Ἀλλ' ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἄνευ σκοποῦ ἐλευθερία τῆς τέχνης δὲν ὑπάρχει μόνη, ἀλλ' εἶναι ἐντὸς τῆς ἐνότητος καὶ ὁλότητος τοῦ πνεύματος τὸ ὁποῖον εἶναι σκοπιμότης, ἠθικότης. Ἡ τέχνη λοιπὸν δὲν δύναται νὰ ἀποσυρθῇ ἀπὸ τὴν σκοπιμότητα τοῦ πνεύματος. Βεβαίως ἡ τέχνη εἶναι ἐλευθερία καὶ ὅπως κάθε ἀληθῆς ἐλευθερία δὲν εἶναι ἀνομία καὶ ἔξω τοῦ νόμου αὐθαιρεσία, οὕτω καὶ ἡ τέχνη ὡς ἐνέργεια, ἂν καὶ ἀπηλλαγμένη ἀπὸ ἐξωτερικὸν ἀναγκασμόν, ὑπακούει εἰς ἕνα ἐσωτερικὸν νόμον καὶ ὑποτάσσεται εἰς μίαν αὐθόρμητον πειθαρχίαν, διὰ τῶν

ὁποίων ἀποτρέπονται αἱ παρεκτροπαί της. Πρὸς τούτοις ἡ τέχνη εἶναι ἡ ὡραϊότης τῆς ἐκφράσεως τῆς ψυχικῆς ζωτικότητος διὰ μιᾶς βαθμιαίας συναισθηματικῆς τονώσεως τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς. Ἡ ὑπερτάτη καὶ συστατικὴ ὄψις της εἶναι ἡ συναισθηματικὴ ὄψις. Ἡ τέχνη εἶναι ἀνύψωσις τοῦ συναισθήματος. Ἡ ἀνύψωσις τοῦ συναισθήματος εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς φανταστικῆς ἐξιδανικεύσεως, ἡ ὁποία ἐπιτυγχάνεται ἀπὸ τὴν τέχνην κατὰ τὸ ὑψηλότερον σημεῖον της, τὸ πνευματικὸν σημεῖον. Ὑπὸ ταύτην τὴν ἄποψιν ἡ τέχνη ἀποκτᾷ ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν σημασίαν καθ' ὅσον καθιστᾷ τοὺς ἀνθρώπους οἰκείους πρὸς ἀλλήλους, συμπαθεῖς καὶ συμπάσχοντας, προκαλεῖ μὲ τὰς ἀπεικονίσεις της ἀντικειμενικὰς συγκινήσεις, αἱ ὁποῖαι συσφίγγουν εἰς ἓν συναίσθημα τὰς καρδίας αἱ ὁποῖαι εὐκόλως θὰ ἔπαλλον διαφοροτρόπως καὶ ἐχθρικῶς. Ἡ τέχνη ἀνυψώνει εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ πνεύματος τὸν φαινομενικὸν κόσμον τῶν συναισθημάτων, δίδει εἰς αὐτὰ συνάρτησιν καὶ ἐνότητα καθολικὴν καὶ ἀναγκαίαν ὄψιν. Δι' αὐτὸ ἡ τέχνη εἶναι πάντοτε μία ἠθικὴ ἀντίληψις τῆς ζωῆς. Ἡ τέχνη δὲν εἶναι μόνον ὡραία μορφή ζωῆς, ἀλλὰ καὶ ὑψηλὸς ἠθικὸς πλοῦτος, εἶναι, ὡς εἴπομεν, ἀνύψωσις τῶν συναισθημάτων. Συμπέρασμα: ἡ τέχνη ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ἠθικὴν, ὡς πνευματικὴ δηλαδὴ ἐνέργεια εἶναι ἠθικὴ, χωρὶς νὰ θέτῃ ἐκ τῶν προτέρων, α priori ἠθικὸν σκοπὸν.

Τέχνη καὶ αἱ ἄλλαι ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ τέχνη ὡς πνευματικὴ ἐνέργεια ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν. Κάθε ἔργον τέχνης, ὅπως κάθε ἐκφρασις τοῦ ὡραίου ἔχει πάντοτε φιλοσοφικὴν σημασίαν, ἓν περιεχόμενον ἢ χρῶμα φιλοσοφικόν· ἔχει δηλαδὴ ὡς ἀντικείμενον μίαν θέσιν ἢ ὁποῖα κατὰ τὸ βάθος της εἶναι φιλοσοφικὴ, καὶ ἃς διαφαίνεται μόνον διὰ μέσου τῆς συνεργείας τῶν εἰκόνων ἢ τῶν ἤχων ἢ τῶν χρωμάτων κλπ. Ἄς ἀναφέρωμεν τὴν ποίησιν· τὰ μεγαλύτερα ποιήματα ἔχουν ὑπόβαθρον φιλοσοφικὸν μεγάλης σημασίας. Προσέτι τὸ ὡραῖον καὶ τὸ φυσικὸν καὶ τὸ καλλιτεχνικὸν δὲν ὁμιλεῖ μόνον εἰς τὴν καρδίαν καὶ εἰς τὸ συναίσθημα ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διάνοιαν, κατὰ τὴν ὑψηλοτέραν λειτουργίαν της, τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ τέχνη εἶναι βαθμὸς γνώσεως ἀλλὰ δὲν εἶναι βαθμὸς φιλοσοφικός. Ἡ τέχνη ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν παιδαγωγικὴν· ἀσκεῖ καθ' ἑαυτὴν ὑψηλὴν παιδαγωγικὴν ἐπίδρασιν, χωρὶς νὰ ἔχη διδακτικὸν σκοπὸν. Ἡ τέχνη ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν θρησκείαν καθ' ὅσον αἰσθάνεται καὶ ἀποκαλύπτει τὸ αἰώνιον, τὸ ἀπειρον. Ἡ τέχνη ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν κοινωνιολογίαν, ἢ κοινωνικότης τῆς τέχνης. Ἡ τέχνη ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη μορφή τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος εἶναι κοινωνικὴ, χωρὶς νὰ εἶναι προκατειλημμένη ἐκφρασις τῶν ἀναγκῶν τοῦ λαοῦ. Τέχνη ἢ ὁποῖα διὰ διατάγματος ὀφείλει νὰ εἶναι κοινωνικὴ ἢ λαϊκὴ κλπ. δὲν εἶναι τέχνη. Εἶναι βεβαίως γνωστὸν ὅτι εἰς πᾶσαν τέχνην ἐντυπώνεται ἡ περὶ κόσμου θεωρία μιᾶς ἐποχῆς, ἐνὸς λαοῦ. Οὕτω ἡ τέχνη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων

εἶναι κατ' οὐσίαν κοσμοκεντρική. Οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν τὴν ἁρμονικὴν ἀναλογίαν ὡς τὸν θεμελιώδη νόμον τοῦ κόσμου καὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ἡ ἑλληνικὴ πλαστικὴ δι' αὐτὸ εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἰδανιστικὴ κυριαρχουμένη ἀπὸ τὸ ἰδανικὸν τοῦ ὡραίου ἀνθρώπου, ἀφαιρεῖ τὰς ἀτομικὰς δυσμορφίας καὶ ἀσχημίας, καὶ συνενώνει τὰ ὡραῖα χαρακτηριστικὰ διαφόρων προσώπων εἰς μίαν μορφήν. Ἡ τέχνη τοῦ μέσου αἰῶνος εἶναι κατ' οὐσίαν θεοκεντρική. Ὁ κόσμος ὀργανοῦται ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν δημιουργόν. Ὑποχρέωσις τῆς τέχνης εἶναι ἐδῶ νὰ ὑπενθυμίῃ εἰς τὴν ψυχὴν τὴν θεῖαν τῆς καταγωγῆς καὶ νὰ τὴν ἐπαναφέρῃ εἰς τὸν Θεόν. Θεμελιώδης νόμος εἶναι ἡ μεταβολὴ τοῦ ὕλικου εἰς συμβολικὸν φορέα τοῦ αὐτοῦ καὶ νὰ καταστήσῃ ὄρατὸν τὸ ἀόρατον. Ἡ τέχνη τῶν νεωτέρων χρόνων εἶναι κατ' οὐσίαν ἀνθρωποκεντρική καὶ αὐτόνομος. Αὕτη δὲν δέχεται τοὺς κανόνας τῆς οὔτε ἀπὸ ἑνα ἑτοιμον κόσμον οὔτε ἀπὸ τὴν σχέσιν τῆς πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλ' ἀπὸ τὸν ἀνθρώπον ὡς συνεργάτην εἰς ἕνα ἀνέτοιμον κόσμον καὶ δημιουργὸν νέων κόσμων. Διὰ τοῦτο ὁ νεώτερος καλλιτέχνης εἶναι ἐλεύθερος εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς οἰκοδομητικῆς τοῦ ἀρχῆς. Δύναται οὗτος νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν παράδοσιν (κλασικισμός, νεογοτθικὴ)· δύναται ἡ ζωγραφικὴ του νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῶν νόμων τῆς δράσεως (προοπτικὴ τέχνη)· δύναται νὰ ἀντιγράφῃ ρεαλιστικῶς τὴν πραγματικότητα ἀποβλέπουσα εἰς τὸ χαρακτηριστικόν, δύναται νὰ τονίῃ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ὑποκειμένου (expressionismus), ἢ νὰ παίξῃ μὲ τὰ στοιχεῖα ἐνὸς μελλοντικοῦ κόσμου (ἀφηρημένη τέχνη) (Heinemann). Ἐναμφιβόλως ἡ τέχνη μιᾶς ἐποχῆς, ἐνὸς λαοῦ εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιότερων ἐκφράσεων ταύτης τῆς ἐποχῆς, τούτου τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ μόνον ἀπὸ ταύτην τὴν ἀποψιν ἢ αἰσθητικὴν ἔρευνα γίνεται κοινωνιολογικὴ καὶ ἡ ἐπιστήμη τοῦ ὡραίου μέσον τῆς γενικῆς ἐπιστήμης τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ κοινωνικὴ ἀντίληψις τῆς τέχνης εἶναι ὀρθὴ ὅταν πρόκειται νὰ ἀναζητηθοῦν αἱ ἐπιδράσεις τῆς ὁμαδικῆς ζωῆς ἐπὶ τὴν τέχνην καὶ ἐπὶ τοὺς καλλιτέχνας, καὶ τὰ κοινωνικὰ ἀποτελέσματα τῆς τέχνης. Ἀλλ' αὕτη ἡ κοινωνικὴ περὶ τέχνης ἀντίληψις δὲν δύναται νὰ συμβάλῃ παρὰ ἐμμέσως εἰς τὴν κατανόησιν τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς ἀπολαύσεως, ἀφοῦ ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, κάθε ἔργον τέχνης εἶναι ἔργον καθαρῶς προσωπικόν, ἀφοῦ κάθε ἀντιλαμβανόμενος ἀνθρώπος σχηματίζει ἰδίαν, ἀτομικὴν ἀντίληψιν τοῦ ἔργου τέχνης, ἡ ὁποία δύναται νὰ εἶναι παντελῶς ἀνεξάρτητος ἀπὸ κάθε κοινωνικὴν ἐπίδρασιν, καὶ ἀφοῦ ἡ ἱστορία μᾶς γνωρίζει ὅτι τὰ ἔργα μεγάλων καλλιτεχνῶν καὶ αἱ κρίσεις τῶν μᾶλλον εἰδικῶν πολλάκις εἶναι ἀντίθετα πρὸς τὰς αἰσθητικὰς ὁρέξεις τῆς ἐποχῆς τῶν καὶ τοῦ λαοῦ τῶν. Κατὰ ταῦτα ἡ γνώμη τῶν κοινωνιολόγων κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἔργον τέχνης εἶναι κοινωνικὸν προϊόν, τὸ ὁποῖον ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς αἰσθητικὰς ὁρέξεις καὶ τὰς ιδέας τοῦ ἐντολοδότη ὡς καὶ ἀπὸ τὸ κοινὸν καὶ ἀπὸ τὴν ὑφὴν τῆς κοινωνίας, ἐν μέρει μόνον εἶναι δικαιολογημένη.

Σημασία τῆς τέχνης.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω περὶ τῆς ἀξίας καὶ τῆς σημασίας τῆς τέχνης λεχθέντα δύνανται νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ ἑξῆς. Ἡ τέχνη ὡς αἰσθητικὸν σημεῖον πνευματικοῦ λόγου, εἶναι μοναδικὴ ἐκδήλωσις τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, ἡ ὁποία εἶναι πνεῦμα ἐνσαρκωμένον εἰς τὴν ὕλην. Πρὸς τούτοις ἡ τέχνη ἡ ὁποία ἀνθεῖ ἤδη εἰς τὰ σχεδιάσματα τῶν προϊστορικῶν σπηλαίων εἶναι θαυμάσιον τεκμήριον τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ. Μὴ δυνάμενος νὰ ἀποσχισθῇ ἀφηρημένως ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπον ζωὴν ὁ καλλιτεχνικὸς λόγος γίνεται ἐκφραστικὸς ὄχι μόνον τῆς προσωπικότητος τοῦ καλλιτέχνου, ἀλλὰ καὶ τοῦ εὐρύτερου καὶ περιεκτικωτέρου πνευματικοῦ κλίματος μιᾶς ἐποχῆς. Διὰ μέσου τῆς τέχνης δυνάμεθα νὰ ἀναπαραστήσωμεν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, νὰ διανύσωμεν τὰς διαφόρους φάσεις του, τὰς ἐξελίξεις του καὶ τὰς παλινδρομήσεις του. Ἀπὸ τὰς δειλὰς μεταβατικὰς ἐποχὰς μεταβαίνομεν εἰς τὰς θριαμβευτικὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἰδεώδους. Ἀπὸ τὰς λημναίας περιόδους κατὰ τὰς ὁποίας ἡ τεχνικὴ ὑπερισχύει τῆς ἐμπνεύσεως μεταβαίνομεν εἰς τὰς ταραχώδεις ἐποχὰς κρίσεων κατὰ τὰς ὁποίας ἡ συγκεχυμένη αἴσθησις τῶν ἀξιῶν ἐμποδίζει ἁρμονικὰ ἐπιτεύγματα κατὰ τὸ ἀνθρώπινον μέτρον, καθιστᾷ ἀδύνατον τὴν συνομιλίαν μὲ τοὺς ἄλλους, σβήνει τὴν χαροποιὸν ἀνύψωσιν, ἡ ὁποία πρέπει νὰ πηγάζῃ ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴν συγκίνησιν. Μέγα μέρος τῆς σημερινῆς τέχνης διὰ τούτους τοὺς λόγους ἀποσπᾶται ἀπὸ τὴν ζωὴν τὴν ὁποίαν ζῶμεν. Ἐξ αἰτίας τοῦ φοβεροῦ πνευματικοῦ κενοῦ τοῦ θετικισμοῦ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ τῆς ἐκθειάσεως τοῦ ὑποκειμένου ἀπὸ τὸν ἰδεαλισμόν, ὁ ἱμπρεσιονισμός, ὁ κυβισμὸς καὶ ὁ φουτουρισμὸς κατέληξαν εἰς τὸ νὰ διακόψουν κάθε δεσμόν μὲ τὴν φύσιν καὶ μὲ τὴν παράδοσιν, ἀπορρίπτοντες κάθε μέτρον ἔξω ἀπὸ τὸν καλλιτέχνην καὶ θεωροῦντες νόμιμον κάθε ἐκφρασιν. Εἰς πολλὰ νεώτερα ἔργα (εἰς τὸν Picasso), ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐκφρασιν μιᾶς ὑπεροψίας ἐστερημένης ἐνὸς ἀληθοῦς ἐσωτερικοῦ κόσμου, ἐκδηλώνεται καὶ ἡ ἀπελπισ σχισμὴ (ἡ λέξις ὑπὸ τὴν ὑπαρξικὴν ἔννοιαν) ἡ ὁποία εἶναι τὸ τελικὸν ἐπακολούθημα τῆς ἀνευ Θεοῦ ἀνθρωπότητος. Ἐν τούτοις ὅσαι καὶ ἂν εἶναι αἱ ἀμφιβολίαι, τὰς ὁποίας δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν περὶ τῆς συγχρόνου τέχνης, αὕτη ἐξακολουθεῖ νὰ μᾶς ἐμφανίζεται ὡς ἡμέρα ἀνευ ἐσπέρας, ἡ ὁποία ἀναγεννωμένη ἀκαταπαύστως συνοδεύει τὸν ἄνθρωπον κατὰ τὸν δρόμον του πρὸς τὸν Θεὸν ἀπὸ τὸν ὁποῖον κατῆλθεν μίαν ἡμέραν πρὸς χαρὰν τῶν θνητῶν (Mattai, τὸν ὁποῖον ἠκολούθησα κατὰ ταύτην τὴν εἰσαγωγὴν ὡς ὀπαδὸς τῆς φιλοσοφίας τοῦ ὄντος).